

EESTI KIRJANDUS

SISU:

- A. ANNIST: Meie hünni algupära.
K. MIHKLA: Grammatikate osa eesti kirjakeele
kujunemisel.
A. KAAL: Autorite kinnisprobleeme nende ajaloolisis
romaanis.
ED. LAUGASTE: Ilukirjanduse auhindamised käesoleva
sajandi algupoolel. (Pildiga.)
M. SILLAOTS: H. Põld — Sõdurikast.
H. VIRES: R. Roht — Suvised rõõmud.
O. ÜRGART: Eesti novelle saksa keeles.
Üleskutse koguteose „Jaan Tõnisson“ asjus.
Eesti raamatute üldnimestik 1934. a. alates. 35. poogen.

N° 10

25. oktoober

1937

EESTI KIRJANDUSE SELTSI VÄLJAANNE

KUUKIRI

EESTI KIRJANDUS

1937 ASUTATUD 1906. XXXI

Ilmub iga kuu lõpul, piltidega.

Tegev ja vastutav toimetaja D. PALGI.

Toimetus:

P. ARISTE (rahvalaule), H. KRUUS (ajalugu), F. LINNUS (rahvateadus), A. SAARESTE (keel), FR. TUGLAS (kirjandus).

Käsitöökirjade tagasisaatmiseks lisatagu postmargid ligi. Avaldatud käsikirjad hoitakse alal ainult sellekohasel soovil. Toimetus jätab enesele õiguse avaldada käsikirju lühendatud kujul.

Toimetus ja talitus: Eesti Kirjanduse Seltsi büroos, Aia 19, Tartus, telefon 6-01, avatud argipäevil kella 9—15.

Tellimishind: aastas 5 kr., poolaastas 2 kr. 50 s., veerandaastas 1 kr. 25 s., üksiknumber 50 senti. Aastakäik ca 800 lk.

Telli mis võtavad vastu talitus, kõik postiasutised, raamatukauplused ja Eesti Kirjanduse Seltsi usaldusmehed.

Postil kaot siläläinud numbrid saadetakse hinnata uuesti ainult siis, kui sellest on teatatud talitusele hiljemalt kuu aega pärast numbril korrapärast ilmumisaega.

Üksiknumbrid on müügil järgmistes raamatukauplustes:

- Tartus: Eesti Kirjanduse Seltsi Büroo, Aia 19, tel. 6-01.
Akadeemiline Kooperatiiv, Ülikooli 15, tel. 63.
„Noor-Eesti“ k/ü., Rüütli 11.
K/ü. „Postimees“, Suurturg 16, tel. 2-50.
O/ü. J. G. Krüger, Rüütli 11, tel. 7-60.
„Pressa“, ajakirjanduse keskladu, Rüütli 11, tel. 9-58.
- Tallinnas: Tallinna Eesti Kirjastus-Ühisus, Pikk 2, tel. (20)4-49.
„Suur-Karja 23, t. (2)15-31.
K/ü. „Rahvaülikool“, Jaani 6, tel. (20)6-66.
Harju 48, tel. (2)24-49.
A. Kelsermann, Kinga 5, tel. (2)14-51.
- Narvas: „Pressa“, ajakirjanduse keskladu, Hermanni 11.
- Viljandis: „Pressa“ ajakirjanduse keskladu, Tartu 3.

Kuulutused teksti järel: lehekülj 30 kr., pool lehekülj 15 kr., veerand lehekülj 8 kr.

Varemad aastakäigud. Aastakäigud I—XII (1906—1917) on müügil otsas. Saada on aastakäike XIII—XVIII (1918/19—1924) hinnaga à 3 kr. 60 s., XIX—XXIII (1925—1929) hinnaga à 5 kr. ja XXIV—XXIX (1930—1935) hinnaga à 6 kr., nahkköites 2 kr. kallim.

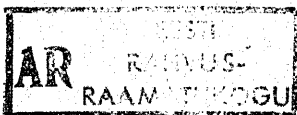
Mõningaid üksiknumbreid on saada alates 1907. aastast hinnaga 50 senti number.

Tellige raamatuid Eesti Kirjanduse Seltsilt! Saatke oma aadress nimestikkude ja tutvustajate saamiseks. Raamatukogude varustamine kõigi raamatutega. Raamatute köitmine. Nõudke tingimusi!

EESTI KIRJANDUSE SELTS

Aia 19, Tartu, tel. 6-01, posti jooksev arve 20-36.

Ar 937P
Eesti

EESTI KIRJANDUS

EESTI KIRJANDUSE SELTSI KUUKIRI

TARTUS

OKTOOBER 1937

NR. 10

MEIE HÜMNI ALGUPÄRA.

Et meil rahvushümnina lauldava „Mu isamaa, mu õnn ja rõõm“¹⁾ viis on laenatud Soome hümnilt, seda teab nüüd juba iga metsanurga-mees: ta kuuleb ju raadios seda igal õhtul nii Eestist kui Soomest. Kuidas aga on lugu J. V. Jannseni sõnade algupäraga, see on jäänud võrdlemisi vähelahendatud küsimuseks. Varemalt peeti neid ühes Jannseni paljude teiste tõlkeks- osutunud lauludega „muidugi algupäraseks“ (nii näit. K. A. Hermann oma „Eesti kirjanduse ajaloo“ 1898, lk. 413). Uuemal ajal on ometi esitatud ka nende suhtes mõningaid kahtlusi või otseselt nimetatud mõnd teist laulu nende eeskujuks, eriti sedasama Soome hümn: J. L. Runebergi „Värt land“i.

M. Kivialune (pseud.?), kes on avaldanud meie hümniga ajaloost pika ning moraliseeriva brošüüri („Meie hümnuse käekäik“, Tallinn, 1919), seob seal (lk. 29) hümniga sünni Jannseni esimese Soomes käiguga a. 1866: „Nähtavasti on „Maamme“ sõnad keegi teine Jannsenile ette lugenud, sest eesti keeles olevast kolmest salmist on ainus esimene sõnasõnaline ja enam ehk vähem kohta käidav tõlge, teine tuletab seda vaevalt sisu poolest meelega, kuna kolmas täitsa uus, Jannseni oma sünnitus on.“ Sama arvamist vist ka ainult „teise käest“ kuulnud, väidab M. Morrison²⁾ päris umbropsu: „Kui J. V. Jannsen Soomes matkamas käis, tõlkis ta soome keelest endise Vart-Landi kümnest salmist kolm eesti keelde...“

V. Ridala oma „Eesti kirjanduse ajaloo koolidele“ (1924, lk. 229) seevastu väidab: „... siia kuulub üleüldiselt tuttav laul *Eesti laul*: Eesti vennad, laulgem rõõmsast ja *Isamaa laul* (vt. Gildemanni Lillekesed II), mille varal Jannseni kõige popu-

1) Esimest korda ilmunud kogus „Eestirahva 50-aastase Jubelipidolaulud. Tartus, 1869, lk. 70.

2) Eesti vabariigi hümniga õiguslik alus. „Eesti Politseileht“, VI aastakäik, 1926, lk. 529—531.

läärsem luuletus — Mu isamaa mu õnn ja rõõm on luuletatud. Osalt näikse Jannsen nimetatud luuletuse aineid Koidula luuletustest saanud.“

Teiselt poolt on dir. V. Neggo, toetudes endise Reigi õpetaja ja praosti G. F. Rinne poja viiteile, lühidalt väitnud ³⁾, et „meie riigihümni teerajajaks“ on olnud eelmainitud, arvatavasti Soomest põlvneva pastori laul „Hioma- ehk issamaa-laul“, kus F. Paciuse viis esimest korda esineb koos eesti sõnadega, ja nimelt raamatus „32 Laulo nelja heäleaga laulda, mis Maa-rahva lauljatele rõmuks ja kassuks on soovinud ja kirja pannud G. F. Rinne“ (Tartu, 1868, lk. 71). Võrdluseks esitab V. Neggo Rinne laulu I ja VI ning hümnid I ja III salmi, siiski ilma neid ligemalt analüüsivata.

Kuidas mõista neid üksteisega vastuolulisi arvamisi? Hümnid asendis oleva laulu puhul on arvatavasti õigustatud, et tema algupära siin püütakse vaadelda veel kord, kõiki seniesitatud arvamisi kõrvutades ja ligemalt kontrollides. Seejuures olgu tänuga mainitud õpetaja A. Vaigla abi mõningate bibliograafiliste andmete saamisel.

* *
*

Jannseni laulust „Eesti vennad, laulgem rõõmsast“ ⁴⁾ võrdleb V. Ridala hümniga järgmisi, siin kurssiiviga märgitud värse, millele lisaks toome siin aga ka konteksti:

„Eesti vennad“, I salm:
Eestimaad ja Eesti rahvast
Meie süda armastab;
Aitko Jummal kõrgeist taevast,
Meie kallist isamaad!

„Mo issama“, III salm:
Ta olgo sinno kaitsia,
ja võtko rohkest õnnista!

II salm:
Eesti poisid meestest kuulgo
Õppigo jo norusses,
Eesti issamale laulma,
Kes meid keiki sünnitand,
Sedda maad ja paika kiitma,
Mis meid ülleskasvatand.

II salm:
Sa olled mind jo sünnitand
ja ülleskasvatand;

3) Noorkotka käsiraamat I. Alati valmis! Koostanud V. Neggo; Tallinn 1931, lk. 209—210.

4) J. Jannsen, Eesti laulik I, Tartus, II tr. 1865, lk. 32 jj. Teatavasti on laul „Eesti vennad“ vaba tõlge A. H. Weismanni laulust „Auf, ihr Brüder, lasst uns wallen“. Vt. G. Suits, Jannseni Eesti laulik, „E. Kirj.“ 1933, lk. 482.

III salm:

Terre, issamaa ja laulud,
Eestivennad hulgani!
Hoidke kohhe ommad sammud
Jäge truiks surmani!

II salm:

Sind tännan minna allati
Ja jään sull' truiks surmani,
mul kõige armsam oled sa,
mo kallis issama!

Esimese võrdluse puhul peab Ridala laenu ainult võimalikuks, kahel viimasel juhul aga „ilmseks“. Kui aga arvestada, et enamasti on ühised ainult paar sõna kaunis erinevas kontekstis, mis pealegi on üsna erineva rütmiga, siis on siin siiski raske kõnelda mingist laenust, vaid ainult pooljuhuslikust väikesest ühtelangusest, kusjuures vahest ainult keskmise näite puhul võis varem tarvitatud mõiste- ja riimipaar autoril ka teadlikumalt kõrvus kõlada.

Palju rohkem ei paku ka võrdlus Jannseni varasema, Gilde-
manni „Lillekestes“ (II, 1866, lk. 5—6) ilmunud lauluga (arva-
tavasti ka tõlkega) „I s s a - m a“. Suurem sarnasus on ainult
selle esimese ja tulevase hünni viimase salmi vahel:

Sa kallis issa-ma,
Sind võtko Jummal önnista!
Sull' ikka rahho kinkida,
Ja sinno ülle valvada.

So ülle Jummal valvago
mo armas issama,
ta olgo sinno kaitsia,
ja võtko rohkest önnista,
mis ial ettevöttad sa,
mo kallis issama!

Ka „Issa-ma“ eelviimases salmis palutakse „sind önnistago,
issama, / Suur Jummal isse taevast“, kuid see on nii klišeelik ja
tavaline paljudes toleaegeis saksapäraseis isamaalauludes, et
siingi on tegu peamiselt sama autori ühise klišeetagavara tarvi-
tamisega.

Tulemusrikkam on hünni võrdlus Rinne lauluga, eriti mõle-
mate esimeses salmis:

Rinne:

Oh Hiomaa, sa merre saar,
Kui armas olled sa!
Et mingo südda otsima
Kas pohja pole, ehk lõuna ka,
Se keige armsam oled sa!
mo kallis issamaa!

Jannsen:

Mo issama, mo ön ja rööm
kui kaunis olled sa!
Ei leia minna ial teal
se sure laia ilma peal,
mis mul ni armas olleks ka,
kui sa, mo issama!

Et mõlemad laulud on määratud Paciuse viisi jaoks, on loo-
mulik, et nende värsiehitus on täiesti seesama ja ühtlasi kattub
Runebergi „Värt land'i“ omaga. Kuid millest see nii suur mõtte-
line ja sõnaline sarnasus mõlema eesti laulu vahel? Kas sellest,
et mõlemad iseseisvalt on tarvitanud Runebergi eeskuju? Vaa-
tame seda koos sõna-sõnalise tõlkega (millele enam-vähem vasta-
vad ka mitmed soome tõlked).

Vårt land, vårt land, vårt
 fosterland,
 ljud hög, o dyra ord!
 Ej lyfts en höjd mot himlens
 rand,
 ej sänks en dal, ej sköljs en
 strand,
 mer älskad än vår bygd i nord,
 än våra fäders jord.

Me maa, me maa, me isamaa,
 kõla kõrgelt, o kallis sõna!
 Ei tõuse mägi vastu taeva randa,
 ei lasku org, ei loputu rand,
 mis oleks enam armastatud kui
 meie eluase põhjas,
 kui meie isade maa.

Kumbki eesti laul on siis tõepoolest ilmselt mõjustatud rootsi laulust; rääkimata ühisest salmiehitusest, kõik kolm algavad hüüatusega isamaa armsusest, väidavad siis, et kogu maailmas ei leidu maad, mis oleks rohkem armas, ja lõpetavadki värssi sama isamaa-sõnaga. Runebergil ainult on kõik väljendatud värskel pildirikkusega ja heade riimidega, eesti autoreil palju kahvatum-abstraktsemalt, puudulikkude klišeeriimidega ja esimese värssi lõppu üldse riimimata jättes. Mõlemate puhul on varisenud rootsi eeskuju kunstilise luulevormi kuld, on jäänud peamiselt ainult hall „sisu“.

Kuid kumbki neist ei ole ega tahagi olla rootsi teksti sõna-sõnaline tõlge. Kuidas on siis ometi võimalik, et nad mitmes värssis otse sõna-sõnalt ühte langevad? Hädakorral võib ju siin oletada ühisest, tollaegsest nõrgast värssikultuurist ja klišeelikust keelest tingitud juhuslikku ühtesattumist. Kuid tõenäolisem on, et üks tõlkija siiski on teist tundnud ja natuke siis ka jäljendanud. Ning sel korral peab see jäljendaja küll olema Jannsen, sest tema laulukogu ilmus a. 1869 (tsenseeritud 29. aprillil 1869), Rinne laulik aga kannab kaanel küll ka aastaarvu 1869, tiitellehel aga 1868, on tsenseeritud (ja järelikult pidi valmis olema) juba 1867 ja ta eessõna on dateeritud isegi a. 1865. Et Rinne kindlasti ei ole jäljendanud ainult Jannsenit, nähtub ka sellest, et tema laulu järgnevais värssides esineb Runebergi mõju, mida ta Jannseni laulu kaudu ei ole võinud saada. Juba teine salm kõlab: „Sul' pole rikkust, varrandust, / Mis võõras ihhaldaks, / Vaid sinno varra sallaja, / Mis omma lastel jaggad sa, / Ja oskad römusta; / Et so'st voi lahkuda!“ See on ilmselt vaba tõlge Runebergi laulu teisest salmist, kus toonitatakse Soome maa vaesust.

Kolmandas salmis tahab Rinne tuua natuke lokaalkoloriiti: vastandina Runebergi poolt mainitud Soome koskede, metsade jne. kiitusele ta peab ka siin piirduma ainult eitusega: „Ei polle mägged, kaljud ka / Sul ehteks nimmeta, / Et illusamad kohhad kül / Ei polle siiski Maa peäl mul' / Üks koht, mis armsam, kallim ka / Kui sa, mo Hiomaa!“ Võime siis siingi konstateerida viimase värssi sarnasust Jannseni laulu esimese salmi lõpuga.

Neljandas ja viiendas salmis laulab Rinne iseseisvamalt ja võrdlemisi õnnestunult Muhumaa loodusest: „Ja siiski on sind ehhitand / So Loja kauniste; / So ümber laened laulavad, / So peale tähhed paistavad, / So linnud röömsast' öiskavad, / Ja lil- led öitsevad.“

„Otseku laened, linnud ka / Sul röömsast laulan ma! / Jah, kunni merri tühjaks jääb / Ja päike taevas mustaks läeb, / So metsad, jõed ja lagge ma, / Ma tahan armasta!“

Neis lõppvärssides kõlab küll jälle runeberglikku tooni, aga varasem apokalüptiline pilt põlvneb küll sootu mujalt. Autori enda vaimulikust kutsest on tingitud ka iseseisev lõppsalml, millele ei leidu Runebergi laulus ühtki vastet: „Sul' andko Issand õnnistust, / Mo armas issamaa! / Ta armo silm so peale vatago, / Kui pääv ta palle sul' paistago, / Ta Waim sind hoidko, täitko ka, / Mo armas Hiomaa!“

Puutub siingi jälle silma sarnasus selle ja Jannseni laulu lõppsalmi alguse vahel: „So ülle Jummal valvago, / mo armas issamaa, / ta olgo...“ jne. Et Rinne värsiehitus siin ühe värsi- jala võrra segamini on läinud, on Jannsenil veel enam põhjust olnud väljendust muuta siledamaks. Kuid pastori mõte pole kõstri- gi sõnastuses palju muutunud. Tõsi, ka see salm on kül- kalt klišeelik ja üksikuna esinedes võiks olla Jannseni laulu lõpu sarnane ka juhuslikult, kuid laule kuitervikuid ja neis esinevaid mitmeid lähisarnasusi ar- vestades on siiski tõenäolisem, et Jannsen on tundnud Rinne laulu ja seda meie hümnis esimeses ja kolmandas salmis ka paiguti vabalt jäljendanud, kuigi seejuures selle vormi parandades.

Kas Jannsen üldse tookord juba tundis ja siin oma eesku- juks tarvitas Runebergi laulu tema algkeeles, saksa või soome tõlkes? See on väga võimalik ja isegi tõenäoline, sest samas kogus esineb samuti soomest võetud „K. Kollan'i“ viis laulule „Mu meeles seisab allati“ ja hümnis komponeerija nimi on kirju- tatud õieti, mitte „Paatsius“ nagu Rinnel. Aga sisuliselt pole Runebergi teksti tundmine mitte tingimata tarvilik. „Mo issa- ma's“ ei ole midagi ühist „Värt land'iga“, mis mitte poleks või- nud tulla ka Rinne „Hioma“ kaudu.

Kokku võttes näib siis meie hümnis algupära olevat järg- mine. Tema kui niisuguse esialgseks „inspireerijaks“ on tõesti olnud Runebergi laul koos Paciuse viisiga, kuid nähtavasti ei saa seejuures salata ka Rinne „Hioma“ vahetalitust. Runebergi mõju sisuliselt piirdub ainult esimese salmi nelja viimase värsi umbkaudse mõttega ja sama refrääni kordumisega ka teise salmi

lõpus. Muidu on teine salm Jannsenil enam-vähem iseseisev, sest „Värt land'is“ ei toonitata kuskil vähegi selgemalt isamaa sünnitamis- ja üleskasvatamisosa ega selle eest nõutavat tänu ja truudust: see motiiv tundubki Runebergi jaoks liiga „alasti“ moralistlik; tema isamaa ilu ja selle saatusega kaasa elajale oli see pigem endastmõistetav. See sõnastus põlvneb rohkem saksalis-moralistlikust „truuduse“ kultusest ja võib olla tõepoolest poolteadlikult siia üle kantud eelmainitud A. H. Weismanni järgi ümber ristitud „Eesti vendadest“ (kui ka muist saksa lauludest). Kolmas salmgi on täitsa võõras Runebergi laulule ja oma laadilt baltipärasem. See on koostatud paljude tolle aja saksapärase kiriklik-isamaalikkude laulude klišeerepertuaarist. Lähemaks mõttealgatajaks võib olla olnud Hiiumaa pastori laulu viimane salm, aga enam või vähem võivad olla kaasa mõjunud ka „Eesti vennad“ ja „Issama“ ja kes teab veel mis teiste laulude tegemisel ja lugemisel alateadvusse jäänud väljendid.

Kunas just siis sündis meie hümn? Kui eespool esitatud oletused Rinne laulu suhtes on õiged, see võis olla ainult 1869. a. esimesel veerandil. Sest Rinne raamat, kandes daatumina niihästi arvu 1868 kui ka 1869, ilmus arvatavasti aasta vahetusel või uue aasta algul. Jannseni oma aga lauldi juba I-l üldisel laulupidul, s. o. 18.—20. juunil, ja pidulaulud saadeti lauljaile kätte umb. märtsi lõpul või aprilli algul⁵⁾. See vahepealse aja lühidus paneb mõtlema. Aga see ei tarvitse veel teha Rinne raamatu kasutamist võimatuks, sest sellise kolmesalmilise laulukese kokkulöömine vaevalt nõudis Jannsenilt paari tundigi aega — ja just sel ajal oli tal uusi laule hädasti vaja.

Kui mõni hiljem ilmsiks tulev dokument siiski tõestaks, et tal „Mo issama“ sõnad — juurde arvatud ka kõige kahtlasem viimane salm — olid valmis juba enne Rinne raamatu nägemist ja et siis suured ühisjooned kummagi laulu vahel on siiski ainult imelik ühtesattumus ühise Runebergi eeskuju tarvitamise ja ühise „aja maitse“ tõttu, siis ei muuda ka see sisuliselt asja kuigi palju, vaid toonitab veel enam tolle „aja maitse“ ja värsiharjumuste šabloonilisust.

*   *
*   *

Ühenduses Jannseni laulu algupära vaatlusega oleks ehk huvitav siingi mainida, et ka Runebergi „Värt land“ ise on paiguti ilmselt mõjustatud mujalt, nimelt Vörösmarty loodud ungari

⁵⁾ Vrd. A. T a m m a n, Eesti üldised laulupidud. Tallinna, daat.?, lk. 20.

rahvuslaulust „Üleskutse“⁶⁾). Selle salm on küll ainult neljavärsiline, muidu aga üsna sarnane „Vårt land“i“ omaga, samuti on paar motiivi väljendatud umbes sarnaste lausetega („Vårt land“i“ 4., 7. ja 9. salmis). Kuid Eestini pole neist küll jõudnud vähe- matki ja nii võib „ungari mõjust eesti hümn“i“ kõnelda siiski ainult õige kaudses mõttes. Aga vähemalt ühine inspiratsiooniahelik seob küll kõigi kolme hõimurahva rahvuslaulu — ja lisaks ka veel liivlaste hiljuti loodud hümn.

Ka sakslase Fr. Paciuse loodud viis pole teatavasti päris algupärane. Nagu tuntud soome muusikamees H. Klemetti on näidanud⁷⁾, see on tõenäoliselt vaba ümbertöötus vanast saksa rahvalaulust „Der Papst lebt herrlich in der Welt, es fehlt ihm nie an Ablassgeld“ jne. Kuigi viimase rütm on osalt teine, usub Klemetti ometi, et siin juhuslik sarnasus Paciuse lauluga oleks juba liiga imelik.

Nii et siis aina laenuid ja mõjustused, nii siin- kui sealpool lahte? Jah, ei puudu Soomeski tõsirahvuslasi, kes soovivad mitte-soomlaste loodud ja veel kaugemalt mõjustatud „Maamme“-laulu hümnit aukohalt ära heita — nii sõnade kui ka viisiga. Mis peaksime tegema siis veel meie, kelle hümnit sõnu kunstilise väärtuse poolest raske on võrrelda Runebergi omadega? Ja eriti soomlaste juures olles või nendega ühes võõraste seltsis viibides pole meile just mugav ka see, kui oodatud Eesti hümnit asemel orkestrilt kõlab uuesti sama „Maamme“. Sest kuigi ka Lääne-Euroopa rahvail on ühise meloodiaga hümnit, ei saa seda ometi pidada kuigi loomulikuks, sest niisamuti nagu rahvuslipp peab ka hümnit juba väliseltki näitama teatud rahva iseolemist, kõigist teistest erinemist.

Kuid mis teha? Traditsioonide tundetooni on raske ja kardetavgi hüljata ning juba on meil Jannseni lauluga seotud palju suuri mälestusi. Tõsi küll, ta on vormilt kehva ja sisuliseltki liiga vähe rahvuslik, liiga alandlik ja vähenõudlik nagu hallikuueline talupoeg esimesel laulupidul, isamaad ainult oma olemasolu eest tänav jne. Kuid tal ei puudu ometi teatud hümniline harras meeoleu ja oma maale (kahjuks mitte rahvusele) kõige paremat soovivat teategutus — ja nii on ta oma oluliselt hümnit ülesan-

6) W. Söderhjelm, J. L. Runeberg, 2. tr., Helsingfors 1929, II, lk. 248 jj. Vrd. ka St. v. Csekey, Ungarische Einflüsse auf die finnische und estnische Nationalhymne. Fenno-Ugria V B, Tallinn 1936, lk. 390.

Käesoleva artikli ladumise ajal on autori andmeil ilmunud prof. Csekey teine kirjutis: „Les cent ans d'un chant national hongrois et sa fortune international“. Nouvelle Revue de Hongrie XXX-e (VI-e) année, 1937, tome IV, p. 350—355.

7) Maamme-laulun alkuperä. „Suomen Musiikkilehti“ 1933, nr. 8.

deid täitnud võrdlemisi korralikult. Teda ei saa asendada ometi mõne natuke parema uustulnukaga!

Just uute hümniks kõlbavate laulude loomise võistlus ülemullu näitas, kui raske on meie ajal veel luua head „isamaa-luulet“. Oleme kõigest sellest sisemiselt ja maitselt nii kaugele läinud, et sünnivad enamasti ainult klišeelikud fraasid või originaalsed-olla-tahtvad sisulised viltumineked. Ja ka kahest varasemast pretendendist on Visnapuu „Kodumaa laul“ natuke ebamäärane ja G. Suitsu „Tõsta lipp!“ seni ikka veel ilma viisita...

Kus oleks „sotsiaalne tellimus“ suurem kui siin? Kuid väljakuulutatud raskerahaline auhind näikse ootavat vist veel kaua uut, tõesti eestilist ja kunstiväärtuslikku rahvuslaulu.

A. Annist.

GRAMMATIKATE OSA EESTI KIRJAKEELE KUJUNEMISEL.

1.

Elame eestikeelsete trükiste juubelite tähe all. Kahe aasta eest pühitsesime eesti raamatu 400 aasta juubelit, tänavu täitub 300 aastat eesti keele grammatika ilmumisest ja kahe aasta pärast on eestikeelse piibli 200 aasta juubel.

On iseendast mõistetav, et meie grammatika tähisaasta ei saa võistelda ei suurejoonelise raamatuaastaga ega oodatava piibli-aastaga. Grammatika on tegelikule keeletarvitajale selleks liiga igapäevane raamat, et tema juubeli puhul üldsuse poole apelleerida.

See oli aastal 1637, kui Kadrina kirikuõpetaja Heinrich Stahl avaldas trükis esimese eesti keele grammatika, pealkirja all „Anführung zuder Estnischen Sprache“. Autor saatis selle raamatu keeletarvitajaile järgmise sooviga:

Gehe hin meine Anführung /
in die Welt / vnd vnter die
Leute / vnd hilff denen / so
zur Estnischen Sprache
beliebung tragen. . .

Stahli grammatika ilmumise aegu oli juba välja kujunenud enamvähem kindel tarvitamisviis eesti kirjakeeles. Meie kirja-keelel oli juba üle sajandi pikkune iga seljataga. Selle tunnis-

märkidena on tänini säilinud Wanradt-Kõlli katekismuse katkendlikud trükilehed ja Georg Mülleri jutlused. Seepärast tundub liialdatuna sageli esitatud väide, nagu oleks Stahl eesti kirja-keele looja. Ta oli vaid meie esialgse kirikukeele jätkaja ja väljakujundaja.

Oma keeleõpetuses fikseeris Stahl eesti õigekirjutuse põhinõuded, eeskujuks võtteks toleaege saksa ortograafia. Eesti häälikute märkimiseks ta esitas järgmise saksapärase tähestiku: 1) konsonandid: *b, c, d, ff, g, h, k, l, m, n, p, r, s, t, w, x, z*; 2) vokaalid: *ā, āh, ē, ēe, eh, ī, ih, ō, ōh, ō̇, ō̇h, ū, ūh, ū̇, ū̇h*. Sellest nähtub, et Stahli kirjaviisis esinesid võõrtähed (*efferdama, ūx otz*) ja pikki vokaale märgiti üksiktähe ja *h*-ga (*seht, kaks*) või kaksiktähena (*needt*). Lühikeste konsonantide märkimiseks lühikeste vokaalide vahel tarvitati enamasti kaksiktähte (*Jummal, willitzusse*). Peale võõrapärasuse oli Stahli kirjaviisi suurimaks puuduseks selle ebäühtlus ja järjekindlusetus. Sama keelendit märgiti Stahli järgi kord nii, kord teisiti, mille tagajärjel muutus õigekirjutus ebakindlaks.

Stahli nn. vigase kirjakeele traditsioone jätkasid tema järglased Joh. Gutsleff ja H. Göseken oma grammatikais. See kirjaviis sai XVII-l sajandil niivõrd üldtarvitatavaks, et raske oli temast hiljem taganeda.

Igatahes ei põhjastanud Stahli kirjakeele laialdast levikut ainuüksi grammatikad, vaid selleks aitasid väga tõhusalt kaasa Stahli omaenda ja ta kaasaegsete pastorite kiriklikud käsiraamatud, mis eranditult olid koostatud sellesamas puudulikus ja saksapärasel kirjaviisil.

Pöördelise tähtsusega eesti vanema kirjakeele arengus on Joh. H o r n u n g i peopesasuuruse kaustaga raamatuke „G r a m m a t i k a E s t o n i c a“ (1693). Selles grammatikas on võõrtähed täiesti välja jäetud, eesti tähtedest puudub ainult *ō*, klusiilide *b, d, g* kohta tähendatakse õigesti, et nad võivad esineda ainult sõna sees ja lõpul. Veel tähelepandavama uuendusena taotellakse siin õigekirjas ühtlast süsteemi, näit. pikki vokaale märgitakse järjekindlalt silbi lõpul üksiktähena (*Ramat*) ja silbi sees kaksiktähena (*sees*), häälikut *ä* kirjutatakse igal pool *ä*-ga (*Kätte*) jm. Sellega tehakse lõpp senisele kõikuvale ning korrapäratule õigekirjutusele. Lisaks ortograafilisele ühtlustamisele lähendab Hornung ka süntaktiliselt ja morfoloogiliselt tolle aja võõrailmelist kirikukeelt ehtsale rahvakeelele. Nende põhiliste uuenduste kaudu saab Joh. Hornung eesti normitud kirikukeele põhjendajaks ja loojaks.

Esmakordselt kasustas uut kirjaviisi J. Hornung vaimulikus teoses „Koddo ning Kirgo Ramat“ (1695). „Siin leiame esimest korda ehtsat eesti keelt,“ kirjutab poolteistsada aastat hiljem Ed. Ahrens. „Küll ei ole ta vigadeta, — kuid kõikjal avaldub tõsine püüe just nii kirjutada, nagu eestlane kõneleb.“

Kuigi Hornungi kirjaviis oli rahvapärasem ja ühtlasem, polnud kerge murda Stahli vigase kirikukeele traditsioone. Tuli pidada ägedaid vaidlusi piiblikonverentsidel, enne kui Hornungi uuendatud kirjaviis põhjajaestikeelse Uue Testamendi tõlkes tarvitusele võeti. Uus kirjakeel pääses üldmaksvusele alles piibli ilmumisel a. 1739.

2.

Pärast Hornungi radikaalset uuendust püsis eesti kirjakeel muutumatuna kuni pärisorjuse aja lõpuni. Uus liikumine kirjaviisi uuendamise alal tärkas Eestis XIX sajandi algul, kui siia ulatusid rahvaste muinasaega ülistavad aated. Seoses vanavara kogumisega hakkasid eestisõbralikud sakslased lähemalt uurima eesti keelt ja kirjaviisi. Keeleõpetuslike küsimuste käsitluses ja eesti õigekirjutuses tekkis uus suund. Leiti, et eesti kirjakeel on ühiseid jooni soome kui sõsarkeelega, ja seepärast ei tõmmatud eesti kirjakeelt enam vägivaldselt saksa ja ladina grammatikate raamidesse, vaid nõjatuti soome keeleõpetuste eeskujule.

Eesti saksapärase kirjaviisi muutmise algatas O. V. M a s i n g 1820. a., osutades senise ortograafia puudustele. Masingu poolt esitatud eesti kirjaviisi uuendused kui väheotstarbekad ei leidnud üldist tarvituselevõttu. Ta andis eesti kirjakeelele vaid õ-tähe. Meie uue kirjaviisi loomine kujunes kirikuõpetaja Eduard A h r e n s i elutööks.

A. 1843 ilmus Ed. Ahrensi sulest eesti keeleõpetus, pealkirja all „G r a m m a t i k d e r E h s t n i s c h e n S p r a c h e“. Selles raamatus tarvitati osaliselt juba uut kirjaviisi¹⁾ ja esitati soome ortograafia eeskujul eesti uue kirjaviisi põhireegel — märkida kirjas lühikesed häälikud järjekindlalt ühekordse tähega ja pikad häälikud kahekordse tähega. Ahrensi grammatika kaudu sai uue kirjaviisi algatus teatavaks laiemaile ringkonnile. Ahrensi uuendatud õigekirjutust kasustas juba a. 1844 kirikuõpetaja G. H. Schüdlöffel raamatus „Toomas Westen, Lapo rahva uso ärataja Norra maal“.

Ed. Ahrensi grammatika ei taotelnud ainuüksi ortograafilisi

1) R. L a a n e s, Uue (Ahrensi) kirjaviisi esmakordse tarvituselevõtu tähistamises on eksitud. „E. Kirj.“ 1937, lk. 45—46.

uuendusi, siin käsitleti eesti keele foneetikat ja morfoloogiat sootuu uues perspektiivis võrreldes varem ilmunud grammatikatega. Siin ei leidunud enam võõrapäraseid sõnakujusid, seesamemel esitati rahvakeelsete näidete varal üsna iseloomustav ülevaade eesti sõnade astmevaheldusest, käänamisest ja pööramisest. Kui seejuures meelde tuletada, et samal ajal avaldas eesti oma keelemees Fr. R. Faehlmann põhjalikud kirjutised sisehäälikute vaheldusest ja sõnade muutmisest, siis peaks selge olema, et tollal oli loodud eesti grammatilises kirjanduses juba kindel astmevahelduslik ja vormiõpetuslik käsitlusviis, millele võis rajaneda rahvakeelele vastav kirjakeel.

Teatavasti leidis Ahrensi uus kirjaviis märksa suuremat vastupanu kui omaaegsed Hornungi uuendused. Uus kirjakeel pääses võidule õieti kestva kirjaviisi-uuenduse tulemusena. Selle kirjaviisi-võitluse esirinnas sammus Ed. Ahrens ise. Kohe pärast oma grammatika esimese trüki ilmumist ta astus tegelikke samme uue õigekirjutusviisi läbisurumiseks. Ahrens seadis osa Uuest Testamendist ja mõned kirikulaulud uude rahvakeelsesse kirjaviisi ja saatis need kirjakeelenäited a. 1845 kiriku keskvalitsuse kaudu Eestimaa pastoreile tutvumiseks. Sama aasta suvel ta esines Tallinnas sinodil kirjakeele parandamise ettepanekutega. Enamik koosolijaist aga ei pooldanud kirikukeele uuendamist, pidades seda mitteajakohaseks. Koguni tuntud keelemees Faehlmann soovitas kategooriliselt hoiduda Ahrensi kaugeleulatuvast, soome kirjaviisile rajanevast ortograafilistest uuendustest. Keeletarvitajaskonna üldine vastuseis uuele kirjaviisile riivas hellaloomulist Ahrensit hingeliselt. Otsides tuge keelevõitluses, pöördus Ahrens oma kauge eeskuju Joh. Hornungi poole ja koostas temast kirjutise „Joh. Hornung, der Schöpfer unserer Ehstnischen Kirchensprache“ (1845). Selles brošüüris kirjeldas Ahrens hindavalt Joh. Hornungit kirjakeele parandajana ja osutas neile raskustele, millega on seotud kirjaviisi uuendamine. Nagu Ahrensi lohutuseks tarvitati Kreutzwaldi pealekäimisel a. 1846 uut kirjaviisi esimest korda eestikeelses perioodilises väljaandes, nimelt „Marahva Kalendris“, kus ilmus muu seas Faehlmanni filosoofiline mõistuluuletus „Piibo jut“.

Lõplikult taganes Ed. Ahrens vanast ortograafiast oma grammatika teises trükis (1853), kus ta esitas kõik keelenäited uues kirjaviisis. Sellest peale algas Ahrensi loodud ortograafia võidukäik, esialgu küll piiratud maastaabis, kuid aastate kulu des ikka järjest laiemas ja laiemas ulatuses.

Uue kirjaviisi läbiminekul on tähelepandavaid teeneid lauluisa Kreutzwaldi l. Ta kirjutas tunnustavalt Ahrensi uuen-

dus-ettepanekute puhul: „Võõrad kammitsad ja raudahelad, mis ligi kolmsada aastat Maakeelt vangis pidanud, lõhkus mõne aasta eest... Eduard Ahrens“²⁾). Kreutzwald pööras selja vanale kirjaviisile juba 1852. a. Kõik tema esileküündivamad teosed olid kirjutatud uues ortograafias. Ta hurjutas isegi neid, kes kramplikult takerdusid vana kirjaviisi kammitsais. Eriti pilkavalt tõnkas lauluisa „Postimehe“ toimetajat Jannsenit, kes uuele kirjaviisile visalt vastu pani. Koidula usaldas esmakordselt uut kirjaviisi osaliselt tarvitada oma luuletuskogus „Emmajõe Öpik“ (1867), Jannsen aga laskis veel a. 1869 trükkida „Eestirahva 50-aastase Jubelipiddo-Laulud“ vanas aegunud kirjaviisis.

Kreutzwaldi kõrval propageeris uut kirjaviisi Jakob H u r t, kes avaldas a. 1864 brošüüri „Lühikene õpetus õigest kirjutamisest parandatud viisi“. Hurt rõhutas eesti kirjakeele foneetilist märkimisviisi, soovitades kirjas silmas pidada häälendamist: „Kirjuta võimalikult nõnda, kuidas sa räägid“³⁾). Et uus kirjaviis ei leidnud siiski tarvilist poolehoidu, võttis Hurt selle kohta veel sõna a. 1871 „Eesti Postimehe Lisalehes“. Alles läinud sajandi kolmanda veerandi lõpul võeti Ahrensi kirjaviisi üldisele tarvitusele.

Villem Reiman on andnud järgmise piltliku iseloomustuse Hornungi ja Ahrensi algatatud eesti ortograafia kohta: „Hornungi päivist pääle k u u l e b Eesti rahva kõrv solkimata emakeele h e l i, Ahrensi ajast saadik näeb meie s i l m kirjas selget segamata emakeele k u j u ja ilu“⁴⁾).

3.

Uue kirjakeele normimisel etendas tähtsat osa akadeemik F. J. W i e d e m a n n i poolt koostatud „Ehstnisch-deutsches Wörterbuch“ (1869). Varem olid ilmunud väikesed eesti-saksa sõnastikud Stahli, Gutsleffi, Gösekeni, Anton Thor Helle, Hupeli ja Ahrensi grammatikate lõpus. Need puudulikud sõnastikud ei suutnud tarvilisel määral rahuldada keeletarvitajaskonda. Samuti ei pakkunud nad küllaldast alust sõnavara õigeks tarvitamiseks kirjakeeles. Wiedemanni sisukas sõnaraamat oli aga tühjendamatuks eesti keelevara koguks niihästi tegelikele keeletarvitajaile kui ka keeleuurijaile. See sõnaraamat, milles eestikeelsed sõnad olid fikseeritud uues kirjaviisis, andis omalt poolt tõuke uue kirjaviisi üldiseks tarvituselevõtuks. Oma kapitaalset keeleõpetusega

2) Tallorahva Postimees 1858, nr. 43.

3) J. H u r t, Lühikene õpetus õigest kirjutamisest, lk. 5.

4) Postimees 1893, nr. 50.

„Grammatik der Ehstnischen Sprache“ (1875) tähistas akadeemik Wiedemann eesti uue kirjakeele lõplikku võidulepääsu. Wiedemanni ja Ahrensi keeleõpetuslikke seisukohti populariseeris J. N e b o c a t raamatukese „Kündja' Eesti keeleõpetus“ (1884) kaudu.

On tähelepanav, et meie mõõduandvamad keelemehed (Stahl, Hornung, Ahrens, Faehlmann, Wiedemann) pärinesid Põhja-Eestist, tundsid lähemalt Harju, Viru ja Järva murdeid ja rajasid põhja-eesti murdeile eesti kirjakeele. Selle seisukoha esitas a. 1871 üldsusele akadeemik Wiedemann oma kirjutises „Ehstnische Dialekte und ehstnische Sprache“. Eesti oma keeleteadlane Mihkel V e s k e asus ka samale vaatekohale, kirjutades oma grammatika eessõnas: „Kesk-Tallinna keelt soovi[ta]n mina iga ühele õppida, kes Eesti keele raamatutesse ühtlast keelt ja kirjutuse viisi tahab. Seda peavad teiste murrete rääkijad rahvakoolivalitsuse liikmed ja koolmeistrid selgeks õppima ja lastele õpetama.“ Keelemeeste ühised seisukohad mõjusid selleks kaasa, et meil juba XIX-l sajandil oli kujunenud kaunis ühtlane põhja-eesti murdeil põhinev kirjakeel.

Läinud sajandi 70-ndate aastate lõpul, kui uus kirjaviis oli keeletarvitajakonna poolt omaks võetud, hakkasid meie omad keelemehed kirjakeelt korraldama, ühtlustama ja rikastama. Kõigepealt esines M. Veske teosega „Eesti keele healte õpetus“ (1879), kus ta selgitas põhjalikult eesti häälikute välteid. Veske soov oli, et ka kirjas hakataks erinevalt märkima kolmandavälteisi häälikuid nende eraldamiseks teisevältelistest, näit.: *käiima, saäni, varssa, murrda* jt. Nõjatudes murdekeelele ta soovitas tarvitada kirjakeeles diftongilisi sõnakujusid (*piad, süed, mõek, heal, peaseb*) ja alaleütlevas *-le*-lõppu kaasrõhulise silbi järel. M. Veske ortograafilised uuendused ei leidnud laialdasemat tähelepanu, ehkki autor neid korduvalt propageeris.

Suuremaid tagajärgi saavutas eesti kirjakeele normimisel K. A. H e r m a n n, kes koostas pioneerina eestikeelse süsteemilise keeleõpetuse pealkirja all „Eesti keele Grammatik“ (1884). Hermann ühtlustavat mõju eesti kirjakeeles võib märgata eriti vormiõpetuse alal. Tema grammatika eeskujul võeti tarvitusele peagu kõigis sõnatüüpides *d*-mitmuse vormid (*mägedes, jalgadest, õitel, noorikutel*), kusjuures *i*-mitmuslikud sõnakujud kõrvale tõrjuti. *d*-mitmuse läbimineks ainulise mitmusvormina ei vajanudki erilist selgitustööd. Käänamise lihtsustamise ajel ei esitanud Hermann oma grammatikas üldse *i*-mitmuse vorme, välja arvatud mitmuse osastav, ega andnud juhiseid *i*-mit-

muse moodustamiseks. Nii ei saanud surnuks vaigitud *i*-mitmus võisteldagi *d*-mitmuse vormidega. Ainsuse osastava lõpul fikseeris Hermann teatud sõnatüüpides *-t*, tõrjudes välja *-d*-lõpu, näit.: *aastat, mõtet, palujat, redelit, kolmandat* jne., ja mitmuse osastavas lülitas välja rahvakeelse *-si*-lõpu ja asendas selle *-sid*-lõpuga, näit. *sadasid, imesid, ühtesid, maksusid* jt. Pöörde- muuteist sanktsioneeris Hermann rahvaluulekogu ja Jakob Hurda poolt soovitatud pikemad vormid, nagu *surivad, astusivad, pesek- sivad, läheksivad*; armastatakse, ühendati, hoiatatagu, kirjutata- tama (umbisik. tegumoes) jne.

Koolimees H. E i n e r toetas K. A. Hermanni kirjakeele ühtlustamise põhimõtteid oma kooligrammatikas „Lühikene Eesti keele õpetus rahvakoolidele“ (1885), millest ilmus kordu- vaid trükke. See keeleõpetus põhines keeleliselt täiel määral Her- manni grammatikal. Einer tutvustas möödaminnes ka *i*-mitmust, aga käändtüüpide puhul ta esitas ainult *d*-mitmuse vorme. Sel- lest nähtub, et Einer aitas omalt poolt kaasa *d*-mitmuse levikuks kirjakeelde.

Hermanni ja Eineri grammatikate ühtlustav mõju avaldus märgatavalt eesti kirjanduses läinud sajandi lõpul ja käesoleva sajandi algul.

4.

Ühes keeleuuendusliku liikumise esilepuhkemisega veerand- sada aastat tagasi algas uus ajastu eesti kirjakeele arengus. Se- nine kirjakeel tundus väljendusvaesena, seda hakati rikastama uute tuletistega, murdesõnadega ja laenudega soome keelest. „Keele kaunima kõlavuse“ nimel soovitas J. A a v i k: 1) hüljata *d*-mitmuse vorme ja nende asemel tarvitada lühemaid, vanemaid ning ilusamaid *i*-mitmuse sõnakujusid (*mailt, pesis, sõnus*); 2) piirata *s*-hääliku ülivõrsumist ainsuse sisseütlevas ja mitmuse osastavas, kasustades neis käändeis lühemaid vorme (*sohu, sülle; õnnelikke, vanu, nuge*); 3) tarvitada *-t*-lõpulist partitsiipi (*kir- jutet, ostet*) jms. Õigupoolest võitles J. Aavik kõigi pikemate sõnavormide vastu, mis Hermanni ja Hurda mõjustusel meie kirjakeelde olid tunginud. Ei saa tunnustamata jätta, et J. Aaviku sihikindla keeleuuenduse tagajärjel toimus eesti kirja- keeles XX sajandi esimesel ja teisel aastakümnel tähelepandav murrang keele täienemise ja rikastumise suunas.

Keeleuuenduse keerises kippus eesti kirjakeel kalduma kõi- kuvale pinnale. Et seda ära hoida, koondusid niihästi Tallinna kui ka Tartu keelemehed „ühendatud kirjaviisi toimkonda“.

Selle toimkonna kokkutulekul a. 1908 kujunes eesti kirjakeele normimine ülemaaliseks liikumiseks. Hiljem jätkas nimetatud toimkonna tööd Eesti Kirjanduse Seltsi Keeletoimkond, kelle toimetusel ja väljaandel ilmus a. 1918 eesti ühiskeele ja kirjakeele norme fikseeriv „Eesti keele õigekirjutuse-sõnaraamat“. Eesti kirjakeele normimisliikumine, olles kandud J. V. Veski poolt püstitatud omapärasuse ja otstarbekohasuse põhimõtteist, püüdis kõrvaldada kõrvakuvusi kirjakeelest ja anda kindlaid juhiseid õigekirjaks. Kirjakeele normimistöö viljana pääses maksvusele rida ortograafilisi ja morfoloogilisi uuendusi, millest olgu nimetatud: pika vokaali tarvituselevõtt sõnus *pääsema, mөөk, süü* jne., kusjuures *ea* fikseeriti erandsõnuse *hea, peal, teadma* jm.; võõrsõnade pikkade vokaalide märkimine kaktsiktähga (*analüseerima, revolutsioon*); lühemate vormide eelstamine mitmuse osastavas (*puid, sõnu, heinu, redeleid*); mineviku ja tingiva kõneviisi mitm. kolmanda isiku *-ivad*-lõpu asendamine *-id*-ga (*[nad] tulid, läksid, kirjutaksid*) jne.

Hoogustunud keeleuuenduse ja keelenormimise ajastul kahanes silmanähtavalt grammatikate osatähtsus keele-elus. Keele-tarvitaja huviobjektiks oli ühelt poolt keeleuuenduslik kirjandus, teiselt poolt õigekeelt normivad kirjutised, nagu J. V. Veski „Eesti kirjakeele reeglid“ (1912), A. Saareste „Tege-likud õigekeelsuse määrused“ (1922) jt. Et õigekeelsuse alu-seks võeti „Eesti keele õigekirjutuse-sõnaraamat“, jäi viimase ilmudes grammatikale ainult puht-keeleõpetuslik ülesanne.

Käesoleva sajandi kahel esimesel aastakümnel ei ilmunud uueilmelist grammatikat, mis kuidagi oleks mõjutanud meie kirjakeele kujunemist. Niihästi J. Jõgeveri kui ka H. Põllu kooligrammatikad põhinesid silmanähtavalt endiste keeleõpe-tuste eeskujul ega pakkunud mingeid mainimisväärseid õigekeel-suslikke uuendusi.

Eesti iseseisvuse algaastail näis, nagu oleks eesti kirjakeel sattunud ummikusse. Seni üldiselt tarvitusel olnud kirjakeele kõrval oli kujunenud nn. uuenduslik keel, mida kasustati kaunis laialdaselt eesti uusimas kirjanduses. Et erinevused mõlema keele vahel olid niivõrd suured, et neid ei saadud loomupäraselt ühen-dada, tuli keelemeestel ja keeletarvitajail paratamatult otsustada, millisele keelele anda eluõigus.

Grammatikate koostajad tegid mõlemapoolseid katsetusi. K. Leetberg selgitas ja õpetas oma keeleõpetuslikes raamatuis „Eesti keele grammatika“ (1921), „Eesti sõnade tuletus“ (1921) ja „Eesti lauseõpetus keskkoolidele“ (1925) vanamoelist ning

murdelist keelt. O. L o o r i t s aga propageeris oma „Eesti keele grammatikas“ (1923) uuenduslikku kirjakeelt. Nimetatud keeleõpetused, mis sisaldasid rohkesti rööpnorme, ei tasandanud kõikuvusi kirjakeeles, vaid suurendasid neid veelgi.

On endastmõistetav, et eesti kirjakeelt ei võidud jätta kauemaks ajaks säärasesse kõikuvasse ja ebamäärasesse seisundisse, n. ö. saatuse hoolde. Kirjakeelele tuli anda stabiilne alus, millele ta võis tugineda.

Praegusaja normitud kirjakeele põhibaasiks kujunes „Eesti õigekeelsuse-sõnaraamat“, mille esimene osa ilmus Eesti Kirjanduse Seltsi hoolitsusel ja J. V. Veski toimetusel a. 1925. „Eesti õigekeelsuse-sõnaraamatu“ keel põhines eesti senisel pidevalt arenenud kirjakeelele, kusjuures seda oli rikastatud sugemetega nn. uuenduslikust keelest. Selle sõnaraamatu õigekeelsuslikud normid sanktsioneeriti ka ametlikult.

Et vahepeal polnud üldtunnustatud grammatikat ilmunud, tunti selle järele keeletarvitajaskonnas, eriti koolides, suurt vajadust. Seepärast olid EKS-i väljandel ilmunud E. M u u g i „Eesti keeleõpetus“ I (1927) ja kooligrammatikad „Lühike eesti keeleõpetus“ (1927. a. alates) kõigiti teretulnud. Need metoodiliselt õnnestunud ja asjalikult koostatud keeleõpikud aitasid selleks tõhusalt kaasa, et keeleline virvarr meie kirjakeeles mõne aasta jooksul märksa vähenes. Viimaseil aastail on eesti õigekeelsuslike küsimuste lähtekohaks ja tugipunktiks olnud E. Muugi „Väike õigekeelsus-sõnaraamat“ (I trükk 1933. a.).

Käesoleval, eesti grammatika juubeliaastal võime rahuldustundega sedastada asjaolu, et meie kirjakeeles on kujunenud kindlad õigekeelsuslikud normid, mida kõik keelemehed üksmeelselt tunnustavad. Keelenormijate ja keeleteadlaste vaated erinevad vaid mõningais peenusis, mis pole olulise tähtsusega. Nüüd pole enam keeleliikumise lipukirjaks keele uuendamine, vaid õigekeelsusliku oskuse taseme tõstmine keeletarvitajaskonnas. Selle ülesandega kirjutas keeleuuendaja Joh. Aavikki oma teose „Õigekeelsuse õpik ja grammatika“, seejuures kandes endas kaunist tuleviku-lootust: „Kaugel näen eesti keelt paranevat ja tõusvat...“

Eesti grammatika on olnud juhtivaks, ühtlustavaks, normivaks ja korraldavaks teguriks meie kirjakeele arengus. Ta on aidanud luua meie haritud kirjakeelt.

K. Mihkla.

AUTORITE KINNISPROBLEEME NENDE AJALOO LISIS ROMAANES.

1.

Kolm meie moodsa ajaloolise romaani autoreist — Hindrey, Mälk, Metsanurk — on silmapaistva produktsiooniga kirjanikud, kel igäihel on omapärane profiil ja oma kindlaks kujunenud (võiks öelda peaaegu kivilinenud) probleemistik. Pole seepärast huvitusetä jälgida, kuidas nad oma lemmikküsimusi põimivad ajaloolisse miljöösse ja hingeellu.

K. A. H i n d r e y kõigis töis vilksatab feodalistlikku ¹⁾ elukäsitust, apelleerimist traditsioonide ja esivanemate autoriteedi poole. Kaasaegsete olukordade kujutamisel on Hindrey enamasti sunnitud leppima selle küsimuse negatiivse valgustamisega, lastes mõnd oma jututegelast ikka jälle kurta:

„Meie oleme ju esivanemateta rahvas... Meie ei tunne traditsiooni ja seepärast mitte suunda, milles peaksime ise edasi liikuma oma kasvamises... Aga kui näopildid vaatavad seintelt, kui perekonnakroonika jutustab arhailises stiilis...“ Jne. (Armastuskiri, lk. 109.)

Milles seisavad need traditsioonid, selle kohta leidub küllalt materjali H. töis, sest feodalistlik laad kannab endas paljusid pisitunnuseid.

E r a o m a n d u s e p ä r i m i n e j a s e l l e p u u t u m a t u s. Hindrey tegelased, ehkki vahel rahalistes raskustes, tavaliselt ei ole vaesed inimesed ega armasta autor ka lasta neid end „üles töötada“, vaid p ä r i d a varandusi. Pärimise motiiv on meil kirjanduses muide juba olude tõttu pigem ebaharilik, H-l aga esineb see tihti (novellikogudes „Armastuskiri“, „Välkvalgus“, jutustus „Kõrvad“ jne.). Selgeimini on eraomanduse mõiste esile tõstetud ta ajaleheromaanis „Rowne rändab“, mille sündmustik areneb Oravate perekonna peidetud varanduse päästmise ümber Nõukogude Venest. Siin on tagapõhjaks kaks risti vastupidist maailmavaadet, taust, mis annab peaaegu sümboolse värvingu võitlusele kommunistliku korralduse ja üksiku perekonna vahel tema varanduse nimel. Hindrey peategelased näevad isegi demokraatias kitsendavat assimileerimistungi, kõnelemata mõnest radikaalsemast korrast.

„Demokraat olete, armas Higgins, Teil on peas assimileerimistung. Minus on aga suur portsjon erinemistung. Te sõimate mind küll kohe aristokraadiks, seda ma tean. Kuid mida saan mina parata, kui ma oma individualiteeti tahan kaitsta kõikide mõjutuste vastu, mis mulle ei sobi.“ Jne. (Ararauna, lk. 179.)

1) Tabavama sõna puudusel tarvitatakse siin seda, sest feodaalses miljöös olid puudutatud juoned teravaimad.

Romaani „Rowne rändab“ kangelanna Tiina läheb Nõukogude Venesse romantilistel põhjustel ja jonna pärast hakkab seal tööle komissari agendina — täiesti vastu oma veendumusi. Oravate perekonna sõbral Peeter Kard'il õnnestub terve grupi päästmine ning rahagi koju toomine vastavate kommunistlike ametnike ninapidivedamise või tapmise teel. Kuid kõik abinõud on lubatud, osalt nähtavasti selleks, et perekonna õnnelikult kodumaale jõudes Tiina võiks rakendada raha oma maitse kohaselt. Näit. ta reageerib järgmisele ajalehekuulutusele:

„V. a. Daamid! Kes tunneks kaasa noore inseneri saatusele ja ostaks talle suveülikonna? Pal. teat. kirj. slt. „H. 24“.

Ja Tiina pani sajakroonilise tsheki ümbrikku ning saatis ta järgmise sedelikeseга minema: Ostke enesele ülikond. Püüdke ausaks inimeseks saada, kes ennast ei müü ega ei sandi. Panen, et eksitusi ära hoida, kindlamat rõhku sellele, et Teie minu tutvust ei otsiks.

Kui ta kirja ära oli saanud, oli ta enesega rahul²⁾“ (Rowne rändab, lk. 258).

Eraomandus huvitab Hindrey'd muidugi ka negatiivses mõttes — varastamise näol. Ta tõis leidub kaunis detailseid varga jälgimise motiive. Täiesti sellele teemale üles ehitatud on aga noorsoojutt „Kill Martuse lihavõtted“, kus Kill aitab tabada ja toimetada politseisse salakütti, püssivarast ja hobusevarast. Tasuks selle eest ta käib jahil koos ministriga ja välismaa esindajatega, kes kingivad talle jahipüssi „väljapaistvate teenete eest korra ja õiguse kaitsmises maal“.

Hindrey ajalooline romaan „Urmas ja Merike“ algab sama küsimusega. Urmas on olnud rikas ja suursugune põlvnemiselt, kuid ta on kaotanud varanduse lunarahana ja vanem Uudemeele süü läbi. Suurt osa etendabki kogu jutustuses seetõttu võitlus Urma ja Uudemeele vahel, nende protsessid Raiküla maapäeval ja Urma vääriline taasrikastumine. Urma saatuse ja romaani kompositsiooni seisukohalt on see probleemi-asetus põhilise tähtsusega.

Naise puutumatus. See on teema, mis varieerub Hindrey'l kümneis teisendeis. Kaasaegse elu käsitlemisel see saab paratamatult negatiivse valgustuse — mehe armukadeduse ja naise „vaba ülespidamise“ näol. Mehe armukadedust on H. igapidi õigustanud ja ilustanud; ta tegelased võivad arutella kogu arstiteaduse ja psühholoogia kiuste näit. nii:

„Ja siin ei tuleks seda mitte võtta sellena, mida lihtinimesed liigiltsalt armukadeduseks nimetavad, siin tuleb vähemalt mehe poolt juurde miski normaalne puhtustunne, mis protesteerib iga teise mehe poolt kudedesse või aurasse jäetud emanatsiooni vastu — ta ei taha kaudseltki intiimne olla teise mehega“ (Ararauna, lk. 136).

2) Sõrendused minu. A. K.

Naise liiga vabale käitumisele on üles ehitatud paljud H. novellidest, näit. „Armastuskiri“, „Välkvalgus“, näidend „Raidaru kirikumõis“ jne. Huvitav on, et võrdlused ja väljendid selgemini tõstavad esile feodalistliku ellusuhtumise kui väljendatud mõtte ise. Nii pihib „Raidaru kirikumõisas“ Maar Riitale oma kartust, et mõni tüdruku „eelmistest“ temale „häätahtlikult või pooleteranikuna õlale patsutab“. See pooleteraniku-võrdlus asetab naise nagu mehe poolt omandatava maatüki seisukorda. Naise taandumist kokkupuutel võõra mehega võrdleb H. teisal jällegi väga selge feodaalideaaliga, tuues seekord sõjapildi:

„Äkki, häire, alarm, signaalid, sireenid ja tuututamised nende raku-keste seas, tuhanded libled ja vahvad sõdurid on võitlusvalmis igivanade, põlvest põlve päritud käskude ja seaduste järele“ (Välkvalgus, lk. 68).

Nähtavasti päritud seadused võrduvadki puhtusega, sest millel muul saaks põhineda näit. nn. vere puhtus, kui mitte oma ja võõra sugukonna põlisel lahushoidmisel? Mõnikord lahutab H. tegelasi feodalistlikust korrast lihtne igatsev „kui oleks“ konditsionaallause:

„Kui ma oleksin aadlik ja mõnest endisest aja järgust ja see härra Oivalo samuti, siis laseksin ma ta kahevõitlusel surnuks“ (Suremise eod, lk. 46).

Ajaloolises romaanis „Urmas ja Merike“ on Hindrey'l ometi kord võimalus lahendada seda küsimust positiivselt.

Et „Urmas ja Merike“ on lugu aasta 1000 ümber, millal maksvaks abieluvormiks oli polügaamia, siis mees ei tarvitsenudki tunda armukadedust. Naine oli nangunii kuuluv mehele, õigupoolest küll sugukonnale, sest romantilise armastuse mõistet vaevalt võib tagasi viia sellesse perioodi. Hindrey ongi erilise innuga kujutanud oma peategelase perekonnaõnne suureneva suguvõsa peana ja armuõnne kolme naise mehena. Urmas mitte ainult ei tarvitse karta oma naise ebatruudust, vaid Merike omalt poolt sunnib teda võtma veel teisi naisi, sest „nii rikkal ja kalevasel mehel peab olema mitu naist“ (lk. 283). Merike teeb seda suguvõsa suurendamise huvides ja Urmas tõrgub esialgu vastu, sest tal on tähtsamat teha „ega ole aega jännata naistega“. Hindrey on mõistnud end ajajärku sisse elada haruldaselt hästi, just seepärast et ta, nagu paistab teistest töödest, on ise hingeliselt lähedal selle mõtteviisile.

Pole kuidagi juhuslik, et H. psühholoogilisis novelles armukadetsab alati mees, mitte naine, sest ta tegelastel leidub vastavaid teooriaidki (Välkvalgus, lk. 66). „Urmas ja Merikes“ on mees Hindrey seisukohalt võttes viidud ainult tagasi oma igi-

vanade õiguste ja korra juurde. Ja kui romaani teises köites Urma pojad võitlevad ühe tüdruku pärast, siis pole põhjuseks niivõrd tüdruk ise kui meeste vastastikune üleoleku ja omandusõiguse küsimus.

Võitlus, kahevõitlus ja auküsimus. Üheks feodalistliku korra tunnuseks on kindlasti ülespuhutud aumõiste, mis on lahendatav jõu abil. Isiku hellus oma auväärse suhtes ja agressiivsus enda maksmapanekus on jällegi H. lemmiküsimusi. Haavamisi ei unustata, vaid peetakse meeles ja erilise innuga kirjeldab H. au jaluseadmist kas või kakluses. Rusikavõitluse stseen urootede maal mahutab ligi seitse lk. detailset väljatöötust (Ararauna, lk. 79—86), samuti kummaline kohtupidamine köite abil „Vikerlastes“ (Armastuskiri, lk. 193—199).

Nii H. lühemais juttudes, rääkimata romaanist „Urmas ja Merike“, kus peategelase au nõuab jaluseadmist peaaegu igal teisel või kolmandal leheküljel.

Lõbustuste laad — jaht, sport, koerad, hobused jne. Ka feodaalhärrade tüüpilised lõbustusviisid — jahipidamine, koerte ja hobuste tundmine ja kehalised harjutused — leiavad elavat vastukaja töis. Ta tegelased Urmast kuni Kill Martuseni on otse eriteadlased hobusetõugudes ja koertest ta kirjutab nii meeleldi. Haruldase andumusega kirjeldab autor üldse jahilõbusid, seiklusi ja hädaohte. „Urmas ja Merikes“ on ainult võimalus nende sissepõimimiseks võrratult suurem kui mujal.

Välised kombed. Peen maitse riietuses, käitumises, tagasihoidlikkus, viisakus, stiil — need on asjad, mille puudumisega kaasinimestel H. peategelased nii tihti on hädas, ja ühtlasi asjad, mille järgi nad üksteist hindavad. Näit. öeldakse ühe vana tädi kiituseks, et tal oli „maitset, et ta oma muide ammu surnud mehest ja lapsest mõnikord kõneles vaid hädavajalikku“ (Suremise eod, lk. 77). H. tegelastel pole surma eelgi ükskõik, mis on seljas nende tapjatel:

„Nii jälk oli end siin tappa lasta nagu loom, jälgim veel, et need poolloomad sääl, need määrdunud, kaltudes inimesed saadavad surma Anne ja teda ja Raabenit. See surm ei ole puhas“ (Välkvalgus, lk. 111).

Ka Urmal tuleb kokku puutuda inimestega, kes temast halvemini teavad kombeid ja alatasa riivavad ta peenetundelisust. Nende hulka kuulub ka Merike oma pealetükkivas kosimises. (Nii palju on H. selleski töös puudutatud naise liiga vaba käitumist.) Kuid Meriket vabandatakse väga arusaadavalt: „Mul ema ammu surnud, võõraid siin ei käi, kust tean ma kom-

beid!“ (Lk. 66.) Aga selle eest ta kaupleb Urmale teiseks naiseks heast soost ning igapidi viisaka rootsi orjatari Sigridi.

Kangelase rohked elukogemused ja igakülgne üleolek. Upsakas enesetunne peab olema põhjendatud, kui kangelasest tõesti tahetakse teha kangelast. Hindrey taotseb lasta oma peategelasi palju käia ja näha, mistõttu nad on omandanud perfektse orienteerumisvõime; kauged seiklused on neil seljataga ja paigalpüsimist nad otse vihkavad (vrd. Urma halvustav märkus koduskükitajate üle lk. 16). Psühholoogilisis novelles on neist välja kujunenud peenimad urgitsejad, kes tabavad teiste varjatud komplekse, olles teatud mõttes läbinägijad, igatahes orienteerumiselised keerulises hingelabürindes. Niisugune sisemine ja väline orienteeritus annab kindla jalgealuse ja üleolekutunde. Mis puutub Urmasse, siis on see oma aja ja oludega võrreldes lastud paista otse geeniusena. Siiski geeniusena, kes teisi üldse ei taha tunnustada ja nõnda raiskab oma organiseerimisvõimet.

Mis teeb „Urma ja Merike“ ajalooliseks, on kahtlemata etnograafia ja eestlaste sise- ja välispoliitiliste olukordade asetamine malelauale — umbes nii, et idanaabrina valitses Jaroslav, läänes igasugused Olavid. Kuid kõigist pingutustest hoolimata ei koonu romaani tegevus ega Urma peahuvi just ajalooliste sündmuste ümber. Urmas on liiga suur individualist, ta kisub tähelepanu rohkem endale ja see teeb jutustuse mitte ajalooliseks romaaniks, vaid ajalooliseks romaaniks, milles leidub mõndagi Hindrey kinnisprobleemidest. Niisugusena aga on töö suutnud pakkuda palju huvitavat süvenemist ainesse, sest Hindrey on tõesti kujutatavale ajajärgule hingeliselt lähedal.

2.

August Mälk on vastandina Hindrey „feodaalsusele“ liberalist. Siingi võiks loetella pisitunnuseid seisukohtadena, mille ümber keerlevad autori probleemid.

Karjerism. Mälgu tegelased on enamasti vaesest perekonnast, kuid auahned ja edasipüüdlikud, mistõttu nad peavad endile ise teed rajama seltskonna tippu. Nad on varustatud teadagi andekuse ja välise iluga, mis kergendab nende vaeva; nende tõusuteel võib eraldada üksikuid etappe, kuigi lõpp on sageli hukkumine, eriti Mälgu varasemais tõis. M. armastab vaadelda ühiskonda darvinistlikus võitluses olemasolu eest, kus ka üksikud kuitahes ausad inimesed peavad tarvitama mistahes abinõusid endi vee peal hoidmiseks. Nii on näit. Proomet Murdmaa

vaene konservatooriumi õpilane, kes salaviinamüügi ja ärioperatsioonidega jõuab nii kaugele, et ostab ära rootsi aristokraadi Cantelli lossi. Silvia Vaekupp on „üks neistsinatseist“ — sauniku tütar, kes hakkab teenima kõigepealt karjasena talus, siis toaneitsina alevikus, saab abisekretäriks vallamajja, siirdub aga lõpuks pealinna, kus tuleb võitluses tööpuudusega teenida restoranides, müütada lilli ja iseennast. Mälk kujutab sageli ainelist viletsust, tööpuudust, leivapuudust, lausa nälga. Nii on „Hukkumises“, „Õitsvas meres“, „Kivises pesas“ „Ühes neistsinatseist“ kohti, kus loetakse järelejäanud kartuleid ja silke, ja ajalooline romaan „S u r n u d m a j a d“ kujutab juba suurt näljahäda. Ja nagu teistes romaanides, püüab ka siin peategelane Urgose Hain samm-sammult ülespoole. Lihtsa talupoisina ta läheb sepa juurde õpilaseks, seal puutub kokku pastoriga, kellelt laenab raamatuid, ja kavatseb astuda isegi ülikooli. Aga nagu Silvia Vaekupu kolledžisse astumise kavatsus, jääb seegi teostamata. Karjääri teeb Hain siiski. Ta saab esmalt köstriks kodukihelkonda, siis kuninglikuks sõjameheks ja lõpuks ostab endale sõjateenete eest talu pärieks.

R o m a n t i l i s e d a r m u l o o d. Vähemalt pool, kui mitte suurem osa Mälgu tegelaste karjäärist ja saatusest ripub nende armuvahekordadest. Ja need on eranditult rängad; stereotüüpiliselt peategelane armub endast kas rahaliselt, seisuslikult, vanuselt jne. k õ r g e m a s s e isikusse ja hakkab eneses heitlema armastatu kättesaamatuse vastu. Nii armastab „Kesaliblika“ vaene mina-tegelane rikka mehe kihlatud mõrsjat. Proomet Murdmaa saatuse määrab tema õpetaja aristokraatlik lesk Laura Cantell, Silvia Vaekupp toaneitsina on võlutud üliõpilasest ja siis oma endisest õpetajast, „Õitsva mere“ peakangelane on kehv kaluripoiss, kui armub rikka naabri koolitatud tütre, ja hiljem varanduseta madrusena naib jõuka „maaroti“ tütre, tegelikult küll selle talu. Popsitütar Viki „Hukkumises“ saab pealinna rikka advokaadi armukeseks, Urgose Hain armastab pastor Söpferi tütart ja „Läänemere isandais“ paneb Saaremaa „barbar“ Alar kaalule kõigi oma meeste elu, et röövida suursugust Upsala Gylat.

Veel ebaadekvaatsemaks teeb asja Mälgu armulugudes see, et seal alati leidub kolmnurki, kusjuures kolmas tegelane enamasti on täieline vastand esimesele. Nii et sõdida tuleb ühe võitmiseks ja teise tagasitõrjumiseks. Ajaloolistes romaanides on see asi kergemini lahendatav, sest siin saab täie selgusega panna jumaldatud naise kättesaamatuks aristokraadiks, nagu on Hedwig Söpfer ja Gyla, mehe jumaldaja aga orjatariks — nii Martre „Surnud majades“ ja Aana „Läänemere isandais“.

Üllatavalt paralleelsed on üldse „Läbi öö“ ja „Surnud majad“ oma armuseiklusilt. Hedwig Söpfer ja Laura Cantell sarnlevad juba välimuselt — nad on mõlemad ingellikud, heledad, alabasternäoga, piimvalgete kätega jne. Nad mõlemad annavad korraks oma vastuarmastuse alamast soost vaesele, aga andekale ja ilusale noormehele, ent hiljem mõlemad isa soovil abielluvad partii mõttes teistega. Ja mõlemal sureb isa varsti, nii et ohver näib üleliigsena. Mõlemaid tabab ka meestegelase valusvihane ironia.

Mehisuse ülistus.

„„Jumal — sa ei taha näha, et mees nutab...“ Ja Proomet surus külmad sõrmed silmile nagu suruma tagasi mehe nõrkuse avastumist“ (Läbi öö, lk. 145).

See on Mälgu meestegelaste kaljukindel usk, millest taganemise kartusel nad ikka jälle kinnitavad endile, et nad on julged, kindlad, mehised, iga hinna eest mehised. Selle sõna ja mõiste rõhutamine esineb juba kahtlust äratavalt tihti kõigis Mälgu juttudes, rääkimata ajaloolisist, kus ometi on võimalus näidata mehi sõjas ja meresõitudel — nagu Mälk taotseb öelda: „mehetegusid tegemas“. Kuid autor ei suuda näidata eriti mehisenäidat ühtki oma kangelast muidu, kui kontrastitades neid veel vähem mehistega, näit. nutvate naistega. Vaevalt mõne teise eesti kirjaniku töis naised nii palju pisaraid valavad ja mehed nii palju kuraasitavad kui Mälgu omis. Toodagu näiteks tüüpiline jutuaajamine:

„— Piriseb nagu vana naine! ütles Joonas, kuid temagi väitlused olid pehmed ja naljamaigulised.

— Aga mis siis mehed teevad? Ei pirise või?

— Mehed — müristavad. Tuleb merelt — väsinud, naise pirin on siis päris mõnus — uinutab. Aga kui ei meeldi — müristab kohe...“ (Läbi öö, lk. 116).

„Surnud majades“ on Martre see, kelle nutustseene peaaegu võimatu on loetella, vähemalt kümme korda on seda mainitud.

Mehed aga ei nuta, mitte sellepärast, et nad oleksid nii mehised, vaid sellepärast, et nad naiste moodi ei taha olla:

„„Küll meid nutud eeski ootavad“, arvas Hain.

„Mis jääb siis naiste hooleks, leskede ja viripillide päevatäiteks, kui meie, mehed, võtame neilt nutupilli puhumise...“ (Surnud majad, lk. 487).

„Läänemere isanda“ on Mälgu töis selles suhtes erandiks, et seal nutetakse vähe. Peategelase mehisust aitavad aga tõsta ta sõbrad ja poolehoidjad, sest Alar on suurvanema poeg — jällegi haruldane peategelase positsioonina Mälgu töis, kuid teisiti oleks olnud ka raske nii heroilise ajastu peasündmustikku koondada millegi ümber.

Trots, jonn ja kättemaksu motiivid. Mälgu tegelased on peaaegu niisama agarad õigusenõutajad kui Hindrey omad, aga nad teevad seda sootuks teisiti. See toimub kas täiesti eraviisil, nagu külapoiste omavahelised kaklused ja õiendused kalurijuttudes, või nagu Proomet Murdmaa kättemaks rahalise pankrotiga tagasilükatud armastuse eest. Ja kui üks tüdruk teisele kivi viskab või teda karvupidi kisub, siis peetakse see aastate tagant meeles ja tasutakse vaenlasele keelekandmisega (Silvia ja Eliise vahekord „Ühes neistsinatseist“). Väga sagedasti pöördub Mälgu tegelaste viha ja jonn ka iseenda vastu — andutakse näit. joomisele, „moraalinülgimisele“ jne. Viimast liiki kättemakse harrastavad osalt sepp ja Haingi „Surnud majades“; sepp viimati läheb lausa teoni, põletades oma naise koos abielurikkujaga lukustatud majas (lk. 234). Haini kättemaks aga pöördub enam ja enam endasse. Ta muutub lihtsalt kinniseks ja süngeks ning vihastuvaks, nii et kodakondsed ei oska teda enam koheldagi. Ka Olav ja Alar „Läänemere isandais“ katsuvad vihavimma arveid õiendada mitu korda, enne kui sellest saab kahevõitlus, mida Alar uhkusega nimetab „meestevõitluseks“.

Perekondlik soojus. Mälk algab oma tegelaste elulugusid harilikult nende olles veel isakodus. Kõigil on tugevad sidemed koduga, vanemad on elus. Igatahes kas isa või ema hoolitsemist, kurjustamist või head nõu saab neile alati osaks. Ühtlasi põimub aga jutu käiku varsti kas isa või ema surm ja matused. Nii on „Hukkmises“ kujutatud esmalt ema surm ja matused, siis isa surm ja matused. Ema surma kujutatakse veel „Õitsvas meres“, „Kivises pesas“ jne., isa surma „Ühes neistsinatseist“, „Surnud majades“, „Läänemere isandais“. Need suursündmused perekonnas nagu muudki, näit. pulmad, leeri-peed jne., on Mälgule väga omased. Emal, sageli ka isal või õel on aukoht Mälgu peategelaste elus. „Surnud majades“ on innukalt välja töötatud Urgose Paavli ja poja Haini vahekord, mille südamlikkus paiguti tundub isegi liiga modernilt sõnarohkena. Detailidesse minnes võib leida koduste oleluste ja tööde korduvaid motiive Mälgu lemmikstseenidena ta ajaloolisteski romaanides, eriti „Surnud majades“, mis algab lõikusega ja laupäevaõhtuse saunaskäiguga; samuti esineb Mälgu lemmiktööna heina- niitmine.

Raiskuläinud tüdruk. See on teema, mida Mälk oma liberalistliku moraaliga ei jõua küllalt valgustada ühest ja teisest küljest, vaid ikka jälle peab üles võtma, kord haletsedes, kord mõistes, kord hukka mõistes. Lapsega tüdruk esineb Mälgul peaaegu igas jutus (mõnikord lisandub sellele veel vägistamis-

juhtum) („Õitsvas meres“, „Läbi öös“, „Kivises pesas“, „Kesa-liblikas“, „Surnud majades“ jne.). „Surnud majades“ on seda teemat käsitletud kaunis ulatuslikult, sest Haini öde Mai, kes on mõisateenijaks, kaotab seetõttu kauaks ajaks oma vaimse ja tervisliku tasakaalu. Vanaema filosoferib sel puhul: „Mõisa-isand armastab, emand nuhtleb — mitu häda otsastikku! Tema õrnakese osa: Õnned, naerud mulda, nutud vakaga sülle — ikka sedasi, hilja või vara!“ See viimane: „ikka sedasi, hilja või vara“ kõlab väga tuttavana Mälgu teistestki juttudest, kus nii sagedasti haletsetakse naist, tema saatust, vananemist, nõrkust jne.

Üldiselt on Mälgu kaks ajaloolist romaani, „Surnud majad“ ja „Läänemere isandad“, omavahel siiski võrdlemisi erinevad, viimane meenutab mitmeti rohkem Hindrey „Urmast ja Meriket“ kui Mälgu teisi jutte — vist nende enam-vähem ühise ajastu tõttu.

„Surnud majades“ on ajaloolist materjali tarvitatud üsna ohtrasti — näljahäda, katk, üldine lahingute käik ja linnade tolleaegne ilme on rakendatud taustaks. Mis aga puutub Haini romantilisse armuloosse, siis võib kahelda, kas see sobib säärase olustiku raami. Kui võtta näit. Haini kokkupõrge vana pastoriga, kus Põhjasõja-aegne talupoiss oma isanda süüdistustele filosoferib vastuseks:

„Ärge mõistke kohut, isand!... Iga sünnitaja üisk on püha. Iga ema on väärt enam kui pimedat kohtumõistjat ja mees, kes kannab jumalateenri riideid, peaks vahet tegema seisusliku uhkuse ja jumalaarmastuse vahel“ (lk. 258).

See on juba pärast-Prantsuse-revolutsiooni-aegne jutt ja kuulub kõige vähem tolle sajandi Eestisse. Ent näeme Mälgu armastajaid tihti kaitsmas end säärase targutustega vanemate ja takistajate vastu. Nõnda räägib näit. Salli näidendis „Isade tee“, Oskar näidendis „Mees merelt“ jne.

Mälgu inimesed ajaloolises romaanis on üsna ta tänapäeva tüüpide moodi. Kõnelda nad armastavad vanasõnades, nagu see on Mälgul harjumuseks, tihti aga pannakse eesti vanasõna ka sakslasest pastoritütre suhu, samuti esineb taluinimeste kõnes ootamatuid modernisme. Et Mälk pole suutnud täielikult sisse elada kujutatavasse ajajärku, paistab ka osalt ebaõnnestunud rahvalaulu-imitatsioonest, mida lauldakse „Läänemere isandais“ (näit. surnute põletamise laul lk. 61).

3.

Mait Metsanurk on tüüpiline kriisiaja kirjanik. Ta tegelased, kui nad ei kannata välise kriisi aegseis oludes, põevad läbi enesehinnangu või maailmavaate kriise, sagedaimini mui-

dugi juhtub mõlemaid. Metsanurga laadi iseloomustavad ailpool esitatud jooned.

Tunnustamata geenius e probleemid ja kahtlused. Metsanurga Taavet Soovere, Kristjan Raudma, Joosep Arraste, heitlev Taaniel, Arumäe vanaperemees, kingsepp Siimeon jne. on rida kujusid, keda võiks nimetada lihtsalt tunnustamata geeniuusteks. Nad on varustatud määratu alaväärsustundega ja auahnuse ning hulga ilusate plaanidega, kuid teod ei jõua soovidele järele. Nad pole nagu Mälgu tegelased julged, enesekindlad ega väliselt ilusad, ning see teeb nende tõusutee eriti raskeks. Üks tüüpiline näide noist unistusist:

„Juba lapsepõlves oli Joosep unistanud isa äri kasvamisest. Kuidas see läheb tema ja venna kätte ja venna pärandavad ta laiendatult oma lastele. Arraste kaubamaja ja selle ilusad traditsioonid jääksid seisma kolmesajaks, kuuesajaks aastaks. Kuningad tuleksid selle juubeleid austama“ (Fr. Arraste & Pojad, lk. 129).

Ka romaani „Ümera jõel“ peategelasel Vellol on veel küllalt Sooveret veres. Ta kahtleb, kas ta on vääriiline vanem, ning jälgib end piinliku hoolega, näit.:

„Ta hüüdis tahapoole, et istutaks hobustele, aga tundis häbi oma hääle nõrkusest ja abitusest. Kas sedaviisi tohib vanem käsutada!“ (Lk. 48.)

Ja kuni Vello ise kahtleb oma võimeis, kahtlevad teisedki selles, kuivõrd hästi ta suudaks täita vanema ülesandeid, — tunnustamata geenius ongi valmis, sest geeniusena tunneb end Vello ükski olles ja plaanitsedes siiski. Ent Vello kõhkleb ka muus — ta kõhkleb kahe naise, Lembi ja Urve vahel, kõhkleb, kas keelata õele ristiuskku või mitte, ja kõhkleb hetketi oma ususki.

Sisetõkked ja saamatuste otsemisel. On liiga palju juba kirjutatud Metsanurga tegelaste tavalisest saamatusest. Ajaloolise romaani „Ümera jõel“ kangelane ületab end lõpuks, ehkki ta selle protsessi jooksul on üsna paralleelne M. harilike kõhklejatega: kui raske kahtlemisperiood on möödas ja tõesti on otsustatud toimida teatud viisil, siis põrkab tunnustamata geenius veel kord vastu ootamatuid tõkkeid. Nii näit. Vello, olles otsustanud Lembi kasuks, kannatab edasi imeliku passiivsuse all. Esmalt ta ei saa hakkama kosjajutuga, see tuleb ikka edasi lükata, sest pole parajat aega, siis on Rahi ees ja hiljem tuleb Urve ise kosiva külaskäiguga. Vello ei tea veelgi, mida teha, vaid otsustab tüdrukud kõrvuti seisma panna, et kergem oleks valida, jne.

Ka kättemaksu puhul pole Vello täiesti resoluutne, ta jätab näiteks ellu poolsurnud Rahi, sest et „süda hakkas iiveldama“

(lk. 238), just nagu Kristjan Raudmal „Jäljetus hauas“, kui oli vaja karistada äraandjaid.

Piiripealsus. Et Metsanurga tegelased nii tihti elavad kahepaikse südamega, tundub, et pole päris juhuslikult romaani „Ümera jõel“ tegevuspaigaks valitud Mägiste vanema piiripealne maakond, see annab temaatikale otsekohe juurde ühe konflikti-võimaluse. Mägiste peab riisumisi vastu võtma vaenulistelt salkadelt ja sisemaakondi nagu kaitsma. Endakaitseks Mägiste peaks vasturöövkaike tegema, kuid röövkaigud ei aita rahu suhtes iial kauaks ega kaugele. See on lõpmatu probleem — **patsifism**. Vellol ongi rahu-idee, see tähendab, ta ei kahtle üldse sõja ja rahu vahel, vaid asub lihtsalt nende kahe küsimuse piiril. Ta ei taha üht ega teist, vaid midagi kolmandat — nimelt öösiti rahulikult magada, vaba olla hirmust:

„Aga Vello kui piiriäärse kihelkonna vanem mõtles rahust, või kuigi kujutles noolte ja odade lendu, kilpide tärinat, mõökade kõiksatusi ning meeste võitluskära, siis teadis: olgu sõda, kuid ainult selleks, et ei oleks enam tarvis kuulata öösiti iga koerahaugatuse puhul, kas pole lätlased külas“ (lk. 127).

Mägiste vanema piiripealse asendiga koos tuleb romaani ka teine keerdküsimus, milles Metsanurga tegelased on nii tihti sümboolselt piiripealsed, — ristiusk. Jumal on üldse Metsanurgal paljupuretud probleemiks, isegi suurimad ateistid, keda ta on kujutanud, nagu Raudma, Taaniel ja surev Arumäe vana, mõtleavad hetkeks Jumalale, olgu kurjas või heas. Romanis „Ümera jõel“ on Metsanurgal võimalus kujutada mitut pöördumislugu ja paljusid kahtlusi ristiusu Jumala ümber. Vello mõrsja Lembi teeb läbi koguni kaks pöördumist — paganusest ristiusku ja ristiusust tagasi paganusse. Motiiviks on mõlemal korral Jumala abistamisvõime, sest Riias vangis olles näeb Lembi ristiusu Jumala vägevust; kui aga saabub teade, et Vello malev on võitnud Ümera lahingus, saab lõplikult selgeks, et omad jumalad võivad aidata paremini. Nii on Lembigi piiripealne, kes ei vaja üht ega teist Jumalat, vaid midagi kolmandat, — vajab nende abi. Teiste sõnadega, kindlustunnet, sedasama, mida Vellogi ja üldse kõik Metsanurga väikese eneseusaldusega suured kahtlejad.

Dualism. Metsanurk annab alati ideid ja vahel nii puhtal kujul, et inimesed kaotavad oma liha ja vere ning muutuvad ainult ideede tallermaaks. Autor laseb neid omavahel üksteist iseloomustadagi nõnda: „Tal pole muud kui vaim, puhas destilleeritud vaim, ei liha ega verd“ (Maine ike, lk. 83). Keha ja vaimu terav lahushoidmine näib autoril olevat päris tõsiseks veendumuseks. Nii öeldakse Joosep

Arrastest: „Ta armastab Maria hinge, tema kaunist hinge, ega tohi Vilma ihu ihata“ (lk. 211). Seepärast valitseb M. romaanes idee vahel ka psühholoogiat. Leini näiteks ei võta ristiusku vastu mingi vahaastme kujul, nagu see oleks olnud loomulik, vaid muutub korrapealt äärmiseks vagnatsejaks, kes ei salli enam naerugi ega tunne mingit rõõmu veritasust. Nõnda põhjalikku värvivahetamist lühikese aja jooksul võib oma tegelastele lubada ainult Metsanurk, kes ei lähtu inimese psühholoogiast, vaid oma ideest (sedapuhku ristiusu olemusest). On ju selgeid näiteid meie rahvalaules sellest, kuidas paganlik mentaliteet interpreteeris Maarja ja Jeesuse olemust, koheldes neid liigutava lihtsusega, pigem sõbralike haldjatena kui surmtõsiste gooti monstrumitena. M. aga teeb oma Leini kohe puritaanlaseks.

Ajalooline aine on Metsanurgal võrreldes kahe eelmise autoriga toodud romaani struktuurile kõige lähemale. Üksikute kihelkondade ja eestlaste-lätlaste omavahelised riisumised ning ristiusu tulek, samuti pikkamisi valmistuv Ümera lahing on sündmustiku otsekoheseks alg- ja lõppteemaks. Vello viivitav ning kõhklev iseloomgi on ära kasustatud enam-vähem osavasti. Ja Metsanurk on kolme autori hulgast see, kellel vististi on tulnud kõige rohkem end ületada, et muuta oma kinnisprobleemide kohaselt saamatu kangeline loo lõppsihi kasuks siiski aktiivseks. Järgmine kahekõne näitab, mida kõike autor omakorda pidi oskama lasta ületada Vellot.

„Lembi...“ algas Vello. „Tahaksin mõnikord minna siit... kaugele... väga kaugele...“

„Oled Mägiste vanem,“ vastas neitsi manitsedes.

„Selleks olen liiga noor... Siin, piiri ääres, peaks mõni teine...“

„Ega sa ometi kardad!“ ütles Lembi naeratades nagu ema lapsele, keda tahetakse julgustada.

„Ei... mehel ei kõlba karta...“ Jne. (lk. 175).

4.

Nagu näha, on kõigil kolmel väga kogenud autoril siiski raske enesest välja saada. Teadagi oleks see ajaloolises romaanis eriti vajalik, sest kinnisprobleemid osutuvad seal ohtlikuks, niivõrd kui nad sisaldavad tänapäevsust. Ühiselt keeruline näib kõigil olevat painutada oma kindlaskujunenud peategelaste-tüüpi — panna ta meile võõrais oludes lahendama omaaegseid küsimusi omaaegsel viisil ja üldküsimusi ka omaaegsel viisil; teiste sõnadega, asetada kangeline ajaloolisse situatsiooni, kus

tal tuleb suhelda romaani teiste tegelastega, armastada, uskuda, ideoloogitseda, töötada, võidelda jne. Igal autoril on siin oma eriraskused: Hindrey peategelase-tüüp — „geenius“, kes ei tunnusta teisi — ei paindu suhtlema kaaslastega ja saab seega liiga moodsalt individualistlikuks; Mälgü tüüp — märke tõusev „geenius“ — ei paindu armastuses oludele vastavalt; Metsanurga peategelase-tüüp — „geenius“, keda ei tunnusta teised — paindub vaevalt-vaevalt oma ideoloogias; usuasjus aga ei paindu neist keegi. Nii näit. on lihtsalt kahju, et ei Hindrey, Mälgü ega Metsanurk ole suutnud tõsiselt võtta nõidu — noid teadjaid, tarku ja taiamehi, kellesse rahvas tollal kindlasti uskus ja, mis on tähtsam, kes ka ise uskusid oma „tempudesse“.

Hindrey Ülevane on oma hoiakult rahva suhtes nagu mingi kaasaegne küla-intelligent, kui ta ütleb näidates Urmale oma nõiaatribuute — loomatopiseid, kolpe jne.: „Rahvas ju muidu ei saa usku“ (Urmas ja Merike I, lk. 103). See tähendab, et ta ise üldse ei usu, Urmas ka mitte ja et olukord on Voltaire'i-aegne, millal rahva jaoks pidi leiutama olematu jumala. Urma külas-käik saarel elavale nõiale romaani teises osas näitab tarka veel hoopis võimetumana.

Ka Metsanurga romaanis on nõid haletsemisväärne, ta lihtsalt teeb mõned tembud, mida Vello sulane talle sama eduga oskab teha järele — suitsu seest inimnägusid esile manada. Ja targa poeg Leiko on targutaja, keda vaevalt sallib nii Vello, autor kui lugeja.

Mälgü „Surnud majades“ Urgose Paavli ärkavad kahtlused hingedepäeva suhtes, kui naine viib surnutele toitu:

„Sa viid... surnutele?“ küsis Paavel rahulikult. Ta ei öelnud sõnaketki oma kahtlusist. Mine tea — ehk on kõik tühi narrimäng, kuid kedagi pole tulnud sealtpoolt surmapimedust ega kõnelnud“ (lk. 30).

Teatavasti hingedepäeva pühitsemine on süvenenumaid ja algupärasemaid peatükke eesti usundis üldse ja oli väga visa kaduma. Põhjasõja-aegsesse romaani oleks võinud autor julgesti põimida hingede söötmise rituaali kogu selle harduses ja värvi-kuses. Sest veel ligi paarsada aastat hiljem on rahvas kinnitanud Hurda vanavarakogujaile, et see, kes hingedeaja kommete „üle hirvitab, on häbemata ja rumal“ (ERA H II 49,420(21), Suure Jaani). Kõige tõenäolisem pole ka see, et pastoritütar Heti usub nõidu, Hain aga mitte.

Igatahes kõik kolm autorit käsitlevad rahva usku juba ebausuna. Ent alles siis, kui pastorid olid kuulutanud rahva-

usu ebausuks, see hakkas selleks ka muutuma. Ja nõudis ikkagi mitusada aastat süstemaatilist väljajuurimist, enne kui aeg sai täis Jannseni sündimiseks ja tema võis kirjutada oma „Ma-targad“, karikeerides kõiki lausujaid. Kui ainult võrrelda, millise pieteediga Juhani Aho „Panus“ käsitleb nõiakutset, siis meie autorid näivad kuuluvat Jannseni „rahvavalgustajalikku“ koolkonda.

Suhtumine usku iseloomustab osalt kõigi kolme autori kinnisprobleeme. Sest nad projitseerivad oma skepsise praeguse usu suhtes tagasi aegadesse, mil usus veel üldse polnud võimalik kahelda, — teadusliku maailmavaate puudusel. Ehk täpsemini: loodusteaduse puududes loodususundis ei kaheldud.

Hoolimata sellest, et ajalooliste romaanide autoreil pole võimalust absoluutselt vabaneda oma kinnisprobleemest ja praeguse aja projitseerimisest minevikku, nad suudavad üllatavalt hästi tuua lugejale lähedale neid asju minevikus, mille vastu neil endil on huvi suurim. Mida enam aga kirjanik vabaneb oma isikust, seda laiemaks muutub teda huvitavate asjade väli ning seda rohkem ta leiutab võimalusi sisse elada ajaloolistesse olukorra-kombinatsioonidesse.

Alma Kaal.

ILUKIRJANDUSE AUHINDAMISED KÄESOLEVA SAJANDI ALGUPOOLEL.

2

Saanud Jürgensteinilt ebarahuldava vastuse⁸⁶⁾, lükkab Vilde temale määratud toetusraha tagasi, põhjendusega:

„Sel lool on mul au Teile seletada, et mina endale määratud raha ainult kui täieväärilise auhinna nimekaudu avalikult nimetatud teose või teoste eest vastu võin võtta. Kui komisjon ja eestseisus oma otsust selle nõude kohaselt muuta ei taha, siis palun mulle määratud „toetusraha“ minu poolt tagasilükatuks pidada ja seda ajakirjanduses teada anda...“⁸⁷⁾.

Seega jättis Vilde veel võimaluse talle tehtud ülekohut heaks teha⁸⁸⁾. Kirjanduse Seltsi auhinnakomisjon ja eestseisus aga läksid edasi lihtsa konstateerimisega, et Vilde talle määratud toetusraha 150 rbl. sellepärast tagasi lükkab, et see on talle määratud viimasel ajal silmanähtava edenemise eest kompositsioo-

86) Sealsamas, lk. 12—13.

87) Ed. V i l d e, Avalik kiri . . . , lk. 14—15.

88) Sealsamas, lk. 15.

nis, stiilis ja keeles, mitte aga auhinnana avalikult nimetatud teose või teoste eest⁸⁹⁾.

Sellega Vilde ei lõpetanud. Ta tõstis „ennast vaimlise vägistamise ja ärateenimata alandamise vastu“ kaitstes Eesti Kirjanduse Seltsi liikmetekogu ees protesti, milles nõudis oma rikutud õiguste jaluleseadmist. Selle 18. (5.) augustil 1913 Eesti Kirjanduse Seltsi eestseisusele saadetud protestikirja avaldas Vilde ühtlasi ka trükis⁹⁰⁾. Asi oli niikuinii ajakirjanduse kaudu avalikkuse ette sattunud, ja asjalt oli siiani oodatud Eesti Kirjanduse Seltsi rahuldavat selgitust. Nüüd võis seda oodata üldiselt liikmetekogu koosolekult. Sinna aga Vilde protest ei pääsenudki. Eestseisus otsustas protesti esitada ainult asemikkudekogule, mitte üldkoosolekule, „sest et põhjuskirja järele ainult meie asemikkudekogul otsustav võim on“⁹¹⁾. Asemikkudekogus kaalutakse 19. augustil Vilde protesti ja võetakse tulemused kokku viide resolutsiooni, milles konstateeritakse järgmist. 1) Toimkond on teinud oma töö parema tõe tunde järgi, ilma välise surveta. 2) Toimkonna otsus on tehtud esteetilistel ja kirjanduslikel põhimõtetel, mitte aga poliitilistel ega erakondlikudel. 3) „Tabamata ime“ jäeti auhindamata kunstiliste puuduste pärast. „Jutustused“ tuli kõrvaldada vormilise protesti tagajärjel. 4) „Auhinnamõistmistoimekond on E. Vilde kirjanikutegevuse toetamiseks temale toetamiseraha nime all auupalka tahtnud määrata. Et temal aga kirjanduselistel põhjustel võimata oli kirjaniku viimase aasta tööle auhinda anda, siis võttis tema E. Vilde viimase aja tööd üleüldlikult aluseks, mille põhjal tema võis kirjanikule auupalka määrata.“ 5) Toimkond on selles asjas ainult ühe lõpliku otsuse teinud, mille eestseisus on muutmatult vastu võtnud. Seega tunnustab asemikkudekogu toimkonna tegevuse õigeks ja Vilde protesti põhjendamatuks⁹²⁾.

Tuleb juurde lisada, et üks auhinnamõistja, Aino Kallas, samal asemikkudekogu koosolekul teatas, et temale žürii otsuse tegemise ajal tundunud, „nagu oleks sellega, mis V. Reiman sisuliselt „Jutustustest“ ütles, ühe [„Kuival“] sisu pornograafiliseks nimetades, mõju tahetud avaldada. Iseenesest mõista ei võt-

89) Sealsamas, lk. 15.

90) Sealsamas, lk. 2.

91) Eests. prot. 19. aug. 1913, § 2.

92) EKS-i asemikkudekogu XXIX koosolek, 19. aug. 1913, § 9. EKS-i aastar. 1913, lk. 27.

nud seda aga auhinnamõistjad arvesse, vaid ainult vormiline protest leidis tähelepanemist⁹³⁾.

Kõigi andmete põhjal, mis praegu kasustada on, ei tundu Aino Kalda viimane väide veenvana. Vaevalt ükski žürii liige oleks sõandanud V. Reimani seisukoha arvestamata jätmisega asja viia Eesti Kirjanduse Seltsi „mahamatmiseni“. Mahamatmisega võrutas Jürgenstein V. Reimani tagasiastumist Seltsi esimehe kohalt. Reimanilt oli järeleandmist vaevalt loota, arvestades tema iseloomu.

Osa asemikkudekogu liikmeid soovitanud asja üldkoosolekule mitte lasta, et võimalikku suuremat kära summutada. See taktiline eksitus andiski alles põhjust avalikkudeks etteheideteks ja vähendas resolutsioonide kõlblat väärtust. Asi võeti ajakirjanduses (Tall. Teat., Meie Aastasada) ägeda arvustuse alla. Tallinna tegelased ähvardasid seetõttu asjaga uuesti välja tulla jaanuarikuu koosolekul⁹⁴⁾.

Ainukeseks positiivseks liginemiskatseks Vilde nõudmistele võib pidada „toetusraha“ tõlgitsemist a u p a l g a l i s e k s asemikkudekogu poolt (4. resolutsioon). Seegi samm arvustati ajakirjanduses omavoliliseks⁹⁵⁾.

Ajakirjandus lõhestus Vilde-küsimuses kaheks: ühel pool eduerakonna „Postimees“, kelle ringkond moodustas E. Kirj. Seltsi tolelaegsete funktsionääride enamiku. „Postimehe“ vastu asus teine Tartus ilmuv ajaleht „Meie Aastasada“. Tugevamaks vastaseks „Postimehele“ Vilde-küsimuses oli „Tallinna Teataja“, kellega pooliti kaasa läi „Päevaleht“. Viimane sattus imelikku olukorda, sest auhindaja J. Luiga oli ise „Päevalehe“ väljaandja, toimetuses aga leidis ka Vildele kaasa tundjaid. Nii ilmus ses lehes kirjutisi kummaltki rindelt. Sulesõda kestis 11. veebruarist 1913 umb. veebruarini 1914.

Ajakirjanduses löid kaasa ka Vilde ametivennad, eriti pärast XXIX asemikkudekogu resolutsioonide teatavakssaamist. Ringkond Tallinna kirjandustegelasi, kes varem oli kavatsenud avaldada protesti, oli leidnud ligemal järelekaalumisel üksmeelselt, et vaja aidata vahejuhtumit heaga lõpetada, teha seda „avaliku küsimuse“ kujul⁹⁶⁾:

„Avalik küsimus Eesti Kirjanduseseltsi auhinna komisjonile Ed. Vilde toetusraha asjus. Eesti

93) Sealsamas, lk. 26.

94) Laaman Reimanile 23. sept. 1913. EKS-i Väikekogud 10.

95) Laaman, Tall. Teat. nr. 203.

96) Laaman Reimanile 23. sept. 1913. EKS-i Väikekogud 10.

Kirjanduseseltsi asemikkudekogu poolt vastu võetud resolutsiooni 4. punktis on öeldud, et „kirjanduslistel põhjustel“ võimata oli Ed. Vilde viimase aasta tööle („Tabamata ime“) auhinda anda, „Jutustused“ aga „vormiliku protesti põhjal“ (resolutsiooni 3. punkt) pidid kõrvale jääma. Tekib küsimus: Missugused on need „üleüldiseks aluseks võetud viimase aja tööd“ (resolutsiooni 4. p.), milles komisjon „stiili ja kompositsiooni hoolsamat väljatöötamist ja kirjaniku silmanähtavat edenemist“ nägi?

Arusaamatuste selgituseks palume Eesti Kirjanduseseltsi auhinna komisjonilt selle küsimuse peale lahket avalikku vastust.

Tallinnas, 10. IX 1913.

H. Raudsepp, Ed. Hubel, J. Mändmets, Ed. Virgo, T. Sander, K. Rumor, M. Sillaots, E. Peterson ⁹⁷⁾.

Küsimus oli saadetud avaldamiseks kõigile ajalehtedele, kes selle ka ära trükkisid, peale „Postimehe“.

„Küsimusega“ loodeti tõrksat E. Kirjanduse Seltsi seda tegema sundida, mida ta parajal kohal (resolutsioonides) ei teinud ja mida Vilde nõudis: avalikult nimetada töid, mis olid žüriil auhindamise aluseks. Vastust aga ei tulnud. Selle asemel ilmus hoopis mujalt kaks iselaadilist „vastust“. „Postimehe“ kirjavastustest nurgas kirjutatakse:

„H. R. ja teised seitse Tallinnas. Teie avaliku küsimuse peale Vilde toetuseraha asjus vastab auhinnamõistja J. Luiga „Päevalehes“, mida sealt ehk aga „Postimehest“, kus kiri ka ilmub, järele lugeda palume. Nii on küsimuse avaldamine, iseäranis küsijate seas olevatele „Päevalehe“ toimetuse liikmetele, ilmaaegne“ ⁹⁸⁾.

Luiga ebaametlik kirjutis ei vasta aga Tallinna meeste küsimusele ega lisa oluliselt uut ⁹⁹⁾. Seega oli küsijate katse nurjunud. „Tall. Teat.“ juhib pilkavalt seljataguseile:

„Vaat' kus E. Kirjand. S. auhinna-komisjon istus! — „Postimehe“ ekspeditsionis. Pole ime kui ta J. Luiga abrakadabra kohe rõemuga oma „ametlikuks vastuseks“ tunnistas. „La plus belle fille ne donne pas plus qu' elle a donner“ — maa keeli: kellegilt ei või rohkem nõuda kui ta kanda suudab“ ¹⁰⁰⁾.

Just „Tallinna Teataja“ ringkond lootis küsimusest palju, nagu avaldab Laaman Reimanile:

„Vastus, mis selle [avaliku küsimuse] peale „Postimehe“ kirjavastustest nurgas tuli, kukutas kõik lootused vette. Oleks auh.-komisjon otsekoheselt ja selgelt teoseid nimetanud, mida ta tähelepanemise vääriliseks tunnistanud, siis oleks ka Vilde teine nõudmine seega täidetud ja seltskonna ees ei võiks tal enam mingit kaebust olla. Kuid hr. Dr. J. Luiga seletus oli sedavõrt udune, et ta ise seda edasikaitsmast ära ütles. „Avaliku küsimusele“ allakirjutanud E. Kirjand. Seltsi liikmed ei näe nüüd muud teed, kui jaanuari-koosolekul asja uueste üles võtta. Põhjendusi oleks mitu, muu seas: asemikkude-koosolekul, kus eestseisusele“

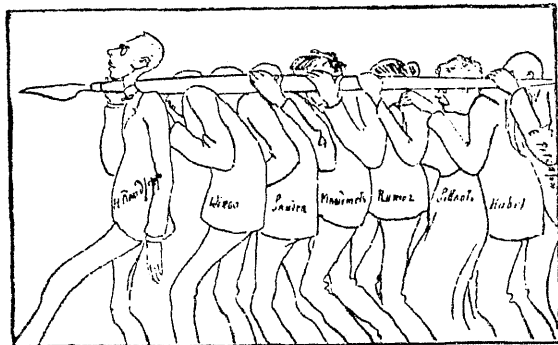
97) Tall. Teat. nr. 206.

98) „Lahke avalik vastus.“ „Tall. Teat.“ 16. (29.) sept. 1913, nr. 211.

99) J. Luiga, Au mõiste ja au paiste. „Pvl.“ 10. (23.) sept. 1913, lk. 1—2.

100) „Lahke avalik vastus.“ „Tall. Teat.“ 16. (29.) sept. 1913, nr. 211.

ja auh.-komisjonile usaldust avaldati (19. aug.) olid 23-st koosolejast 16 eestseisuse ja auh.-kom. liikmed. Juba see tõeasi, et nad arutusest osa võtsid, kukutaks resolutsionide kõlblise autoriteedi, sellest juba rääkimata, et nad ka healetamisest osa võisid võtta“ 101).

Seltsi ajakirja „Kuival“ juurele Türgi sõda kassa. Pildil on aga kassikas. Seltsile, kes peetakse teer. Kes nimel laadakse sõjaväelastega in. v. lühemad mehed. „Mille tuulest rääki.“

Veel teinegi „vastus“ ilmus esimese täienduseks, seekord karikaturist Hindrey „sulest“: karikatuur „Säde-
metes“ 102), milles kujutatakse Hugo Raudsepa ees, tema järel teised 7 avalikule küsimusele alla kirjutanut, kandes

õlul suurt sullepead. Karikatuur kannab pealkirja „Vilde mürgel“. Allkiri on kombineeritud hinnamõistatuseks, mille lahendaja saaks auhinna, mitte toetusraha (vt. pilt). Asetades avalikud küsijad kilplasalnjandi tegelasteks, läks muretu Hindrey päevakorras edasi. Varsti löi ka elevus raugema — vahekorrad olid kujunenud enam-vähem selgeks. Oli näha, kui palju võidakse saavutada, kui palju mitte.

Teised kirjanduslikud ringkonnad Vilde-küsimuses avalikult ei esinenud. Ometi tunnistasid ka noor-eestlased end asjaga seotuks:

„Meie pääl oli ju otse kohustus Teie kaitseks välja astuda, kuna õp. V. Reiman just Teie „Kuival“ vastu protesti tõstis, mis ju esimest korda meie väljaande veergudel ilmus...“ 103).

Et aga avalikust väljaastumisest üksmeele puudumisel asja ei saanud, otsustati Kirjanduse Seltsile passiivset protesti avaldada nende ettevõttest loobumisega.

„Et Eesti kirjanikud igast leerist oma ametivenna kaitseks välja ei astunud, võib ju mitmeti seletada. Ringkonnas, kuhu mina kuulun, harutati avaliku protestiga esinemise küsimust, millega üksikud „Noor-Eesti“ rühma juhtivad liikmed (Suits, Tuglas, Tammsaare, Semper ja mina) oleksivad välja astunud. Kuna aga teised meie liikmed, kes E. K. S. sõbrustavad, selle vastu kindlasti olivad, tuli avalikust protestist loobuda. Jäi üle teisiti oma solidarideeti avaldada, milleks E. K. S. ise hääd juhust pakkus: kutsus ülemal nimetatuid koostöötamisele kirjandusereferentidena

101) Laaman Reimanile 23. sept. 1913. EKS-i Väikekogud 10.

102) Sädemed 1913, nr. 9, lk. 68.

103) Linde Vildele 26. jaan. 1914. Vilde 2,25.

jne., mille pääle meie eitavalt vastasime, põhjuseks ette tuues Teiega ümberkäimist.

Oli ju veel üks tee: Eesti ajalehtedes seisukoha võtmine. Aga kus? „Postimehes“ töötavad meie rühmast A. Kallas, J. Aavik ja V. Grünthal. Esimene tunnistas ise, et temale see asi ütlemlata piinlik on, mis ma ka usun; kahele viimasele on aga E. K. S. liiga südame juures, kui et selle vastu avalikult välja astuda. „Päevaleht“ oli selles küsimuses „Postimehe“ seisukohal ja „Tallinna Teataja“ ja (=oli) ülemal nimetatud 5-ole täiesti võõras, et sääl polemilisi artiklid avaldada. Jäi ära oodata, kuni oma ajakiri ilmuma hakkab, et siis sääl seisukohta võtta. Ja see sünnib, kuigi asja iganemise tõttu vähe teisel kujul, juba lähemal ajal“ (104).

Ja Linde täidab oma lubaduse vastasutatud „Vabas Sõnas“ nr. 2, heites ette, et Vilde kirjandusliku tegevuse 25. tähtpäevast Kirjanduse Selts on vaikides mööda läinud (105). Sellele vastab J. Luiga „Päevalehes“ etteheitega noor-estlastele, et nad pole ise Vilde kasuks „sõrmegi liigutanud“, küll aga talle ülekohtu teinud. „Tuglas on kord Vildest Petersoniga kõrvu juttu teinud õige „peenikeste kinnastega“, aga õige kõrgilt ja, minu arvates, ülekohtuselt. Tuglas ei ole „Prohvet Maltsveti“ autori tõsisest väärtusest aru saanud“ (106).

Mis maksis toetusraha lugu E. Kirjanduse Seltsile, on selge. Vilde ei olnud tühine vastane, seda osutasid juba sõnavõtud aja-lehtedes. Kõrvaltvaatajale tundus, et Vilde on kannataja pool. Se-gased seletused, mis ametlike isikute poolt avaldati, osutasid selgesti, et midagi varjatakse. See kõigutas usaldust. Pealegi ajas Vilde asja suurejooneliselt. Kirjaliku protesti laskis ta trükki ja müügile (Avalik kiri . . .). Ja suur populaarsus kirjanikuna kogu eesti lugejaskonnas tagas samuti Vilde moraalset võitu: „Sest kuigi Oksad, Huubelid, Prantsud, Linded, Ruumorid ja t. tõen-davad, et Teist suurt asja kirjanikku ei ole, ometi võivad mulle Reevitsad, Pihlakad, Virgod, Mänsud tunnistajaks tulla, et Teie meie kõige luetavam kirjanik olete“ (107), kirjutab Vildele ta kir-jastaja Lilienbach. Ka M. Kampmann manitseb Vildet külmavere-lisusele. Seesugused kirjad tekitavat Seltsi vastu antipaatiat ja kahandavat lugupidamist. Ühes isikutega, keda Vilde pommitab, kannatavat ka Selts (108).

Kuidas suhtub Vilde ise hiljem Seltsi, see ilmneb ta kirja-vahetusest ja mõne kogutud teoste kõite eessõnast. Soovitud sa-tisfaktsiooni ta ei saanud ja seda pidas ta ikka meeles.

1917. a. kirjutab J. V. Veski Vildele, et EKS tahtvat 1914.—1916. aast. ilmunud algupäraste teoste autoreile anda rahalisi auhindu.

104) Linde Vildele 26. jaan. 1914. Vilde 2,25.

105) B. L i n d e, Kaks mälestuspäeva. „Vaba Sõna“ 1914, nr. 2.

106) Post. 1914, nr. 67 (I lisaleht) järgi.

107) Lilienbach Vildele 17. märtsil 1913. Vilde 2,24.

108) Kampmann Vildele 12. (25.) sept. 1913. Vilde 2,15.

Žüriisse olevat palutud Aino Kallas, J. Aavik, K. Menning, H. Raudsepp ja A. Jürgenstein. Vilde teostest tuleks kõne alla „Mäeküla piimamees“. Veski palub endale teatada, kuidas Vilde seesuguse auhinna (mitte toetuse) määramisele vaatab. Ja edasi:

„Kas oleksid Sa nõus auhinda vastu võtma? Selle küsimuse kostus oleks mulle tähtis sellepärast, et mulle kui E. K. Seltsi asjaajajale ja n. n. teaduslikule sekretärile mitte armas ei oleks kaaslasena esineda säherduse skandaali lahtipuhkemises, nagu see mõne aasta eest Sinu vastu nii sündsuseta ja haavavalt päevakorrale kerkis. Vaheajal on E. K. Selts, nagu mul mõndapidi asja on oletada, oma tolleagsest kitsarinnalsusest loobunud ja püüab enam erapooletuse-pinda jalge alla soetada. Nende suust, kes omal ajal Sinu vastu käimapandud skandaalis tegevad olid, on vahetevahel nüüd koguni seda kuulda, et nad ka ise seda tegu enam heaks ei kiida. Seesugused asjaolud lubaksid ehk vahest endist lõhet kinni sulguda?“

Kui aga Vilde ei peaks võimalikuks komisjoni määratud auhinna siiski vastu võtta, siis palub Veski talle kui eraisikule teatada, et ta saaks juhatuses Vildele soovitud sihis teotseda ¹⁰⁹).

Sellele vastas Vilde:

„Armas sekretär! Sinu kiri 5. II jõudis mulle 14. III kätte. Ütle oma leivavanematele, kelle ülesandel Sa kirjutad, minu poolest järgmist:

Kui E. Kirj. S. ära on näinud, et tema minule omal ajal ülekohut tegi, siis peaks ta seda avalikult üles tunnistama — selge sõnaga ja täiel määral. See on minu arust ausate inimeste iseenesest mõistetav kohus.

Teiseks ei tohiks Selts auhinnaõistjateks ja kinnitajateks isikuid seada, kes minu vastu toimepandud skandaalis tegevad olid, samuti mitte isikuid, kes kui kirjanduslikud intrigandid kinni on naelutatud.

Lugu, et Eestim. Rahvabar. Seltsi Kirjand. Osakonna kolm auhinnaõistjat, kellest Sina üks ja hr. Raudsepp teine oli, 1913 minu „jutustused“ näruse kriika kaudu võistluseks kõrvaldasid, on ju kirjanduse ringkondadele tuttav. Et Teie kolm minu — seda nõuab algisem sündsusetunne — „Pisuhänna“ selsamal puhul nii viletsaks tööks tunnistasite, et seda tähelegi ei sündinud panna, seda kirjutan Teie otsusevõimetuse arvesse.

Sina lubad „minu poolt soovitatud sihil kaasa mõjuda“, et lõhet E. K. S. ja minu vahel kinni sulguda. Lõbus mees, kust ammutad Sina oletuse, et minul püüet või kalduvust on Teie seltsiga sõprust sobitada? Kui Sa mulle meelega tahad teha, siis anna oma peremeestele nõu, et nad mu ükskord kõigiks kordadeks rahule jätaksid“ ¹¹⁰).

Iseseisvusaegses Eestis võtab Vildet vastu meeldivalt muutunud olukord, mida ta iseloomustab:

„Kui „Tabamata imet“ kakskümmend aastat pärast tema ilmumist „Estonia“ näitelaval korراتi — iseseisvas Eestis, kus asetseb sotsiaaldemokraat riigisepana ja seaduseandjana kodanliku ametvennaga kõrvuti — ei tulnud minu draama kohta enam ainustki vaenlikku häält avalikult kuuldavale. Nüüd vaatas teda sõber ja vastane kui seda, mis ta algusest peale oli — kui kunstitoodet... Aeg oli poliitilist mõtlemist ja mõistmist kasvatanud, ta oli ka kunstilist arusaamist arendanud. Kriitikaline otsus tüki kohta kodanlikus ajakirjanduses oli eranditult jaatav...“

109) J. V. Veski Vildele 5. veebr. 1917. Vilde 4,18.

110) Vilde Veskiile 29. (16.) märts. 1917. Vilde 1,20 (ärakiri).

Ja Eesti Kirjanduse Selts, kes poja surma mõistnud, valis isa — auliik meks!¹¹¹⁾

Lühidalt kokku võttes võib Vilde toetusraha küsimust kujutada järgmiselt. Žürii ei tahtnud „Tabamata imele“ auhinda anda peamiselt selle tendentsi pärast, kuid ei pääsenud auhindamisel Vildest mööda. Välja pidid aitama „Jutustused“, mis tegelikult auhinnatava aasta toodangusse ei kuulunud. „Jutustuste“ auhindamise vastu astus aga Reiman vormilistel, moraalsetel, võib-olla muilgi põhjustel, lubades Seltsi esimehe kohalt tagasi astuda. Vormilise protesti ettekäändel kõrvaldati „Jutustused“ auhindamiselt, pärast seda kui teade oli ilmunud „Päevalehes“ ja otsusest Vildele ametlikult teatatud. Uue otsuse järgi Vilde sai auhinna asemel toetusraha „silmanähtava edenemise eest stiilis ja keeles“, kusjuures formulatsioonis ei nimetatud auhindamise aluseks olnud teost tõi teoseid. Vilde leidis otsuse muutmises ja oma teoste ignoreerimises haavamist ja avaldas liikmetekogu ees protesti, teatades, et ta võib vastu võtta ainult täisväärilist auhinda avalikult nimetatud teose või teoste eest. Asja arutati üldkogu asemel asemikkudekogus, kus anti ainult nii palju järele, et tunnustati toetusraha „aupalgaliseks“. Auhindamise aluseks olnud töid avalikult ei nimetatud, ei tehtud seda ka erapooletute „avaliku küsimuse“ peale. Selle järel Vilde katkestas sidemed E. Kirjanduse Seltsiga aastaks.

Nagu üksikasjalisem vaatlus näitab, pole siin süüdistada eriti kedagi. Tegemist on suureks tüliks paisunud küsimusega, kus mitmed isikud olid kaastegevad, kuid mitte hukkamõistetava intrigeerimise ajal, vaid oma parimaist põhimõttest juhitud. Neid oma põhimõtteid ei toonud osa tegelasi aga avalikult välja, katsudes leida tugipunkti vormilisest küljest. Täis selgus asjas oleks ära hoidnud igasuguse suurema tüli. Ühtlasi on see ilmseks näiteks, kuidas oleviku ametlikudki hinnangud kirjandusteoseile on sageli erinevad sellest, millise väärtuse neile omistab tulevik.

Toetusraha ja „Pisuhänd“.

Tülid toetusraha ümber polnud veel lõppenud, kui juba Vilde esines kõigiti õnnestunud lavateosega „Pisuhänd“. Kirjavahe- tuse põhjal näib töö valminud olevat juba oktoobris 1913¹¹²⁾. See on satiiriline kunstnikukomöödia. Siin näidatakse, millist hüppelauda peab kasustama kirjanik, kes tahab läbi lüüa ja loor- bereidki lõigata. Selleks on tarvis „seltskondlikku seisukohta“,

111) E. d. V i l d e, Kogutud teosed XXXI, lk. 12—13.

112) Virgo Vildele 31. okt. 1913. Vilde 4,21.

peab oskama meeldida arvustajaile ja auhindajaile. Säärane elutarkus on selge Ludvig Sanderile, kes on äpardunud insener ja peab nüüd oma võimete lünki täitma luuletöoga. Oma naise sunnil ta „kirjutabki“ romaani. Töö aga ei edene, ja tõsisest hädast aitab teda koolivennast luuletaja Tiit Piibeleht.

Vastavalt Vilde kalduvusele kasustada aktuaalseid aineid kohtame siingi muu hulgas Eesti Kirjanduse Seltsi äpardunud auhindamislugu. Viimane on olnudki „Pisuhänna“ tekkimise esimeseks tõukejõuks¹¹³). Võtame paar üksikasja „Pisuhännast“, kus kindlasti on mõeldud auhindamislugu. Kõigepealt Sanderi õpetus Piibelehele:

„Sander. Ja, vennike, sinuga on hoopis teine asi! Sul ei ole seltskondlikku positsiooni, sul ei ole sidemeid, sul ei ole tutvusi arvustajate ja „auhindajate“ hulgas, — sul ei ole ka äia, kellel oleks ajalehtede aktsiapid, ega ole sul neid omal! — Kas tead, Tiit, kui sinu tööd oleksid minu sulest — sa võiksid nende kriitikaga rahul olla.“ („Pisuhänd“. Kog. t. XXXII, lk. 30.)

Võrreldagu veel Sanderi sõnu Kitzbergi auhindamise motiiviga (vt. lk. 426):

„„Pisuhänd!“ — Oi, vennas, see on hea — see on tore — see on sul tõsise luuletaja instinktiga leitud! (Õnne hooga) Pisuhänd—tulihänd—kratt — — kuule, Tiit, sellega toome Kirjandusseltsi esimese auhinna — selle nimega üksipäini!“... „Pisuhänd! — See on ju jälle midagi, mis rahva psüühet selgitab, nimelt selle painajalikkude, salapärasest võimudest piiratud ja luuleliku ebausuga põimitud külge!“ („Pisuh.“. Kog. t. XXXII, lk. 32.)

„Mis sest, et reaalsest elust! Seda kõrgemal reaal-elu harilikust jäljendamisest, kui reaalne pisuhänd sees on, seda selgitavam rahva psüühe kohta!“ (Sealsamas, lk. 33.)

„Pisuhänd“ (teose nimena) on „Libahundi“ nime paroodia.

Vilde teadmine, et tema „Tabamata ime“ oma ühiskonnakriitilise tendentsi pärast auhinnast ilma jäeti, kajastub ka „Pisuhännas“. Jälle ütleb elutark Sander Piibelehele:

„Ja kui siin ehk irisemist sees on, ühiskondlikkude olude ja tegelaste kallal — sinu töödes leidub sellesarnast, see on kahtlemata üks põhjus, miks neid heaks ei võetud — — irisemine, Tiit, see kitku kah välja!“ (Sealsamas, lk. 33.)

Juhan Luiga positiivsete iseloomude nõue (vt. lk. 428) kõlab „Pisuhänna“ redaktsioonis:

„Sander (Käsikirja lehitsedes). Sinu tegelased, Tiit — need on ometi positiivsed iseloomud?

Piibeleht. Nad on inimesed.

Sander. Peategelane ka?

Piibeleht. Tu kah.

Sander. Sellega tahad muidugi öelda, et tal on ka negatiivseid omadusi?

113) Vt. E. biograafiline leksikon lk. 581 ja A. Roose, Eduard Vilde... (E. Kirj. 1925, lk. 117).

Piibeleht. No ja.

Sander. Need kraabi maha, vennas! Kraabi neid niipalju maha kui vähegi saad! — Mõistad isegi: ma tahaksin „akadeemiales“ meeldida....

Piibeleht. Aga kui käsikiri viimäte liiga õhukeses jääb?

Sander. Võid ju positiivset kraami asemele panna, muu seas peategelast kangelasemaks kohendada... („Pisuh.“ Kog. t. XXXII, lk. 33.)

„Tabamata ime“ arvustuses peab A. Jürgenstein linnast valitud ainet ebaõnnestunuks, kui ta ütleb:

„Kuid lootus, et meie midagi suurt suudame luua, kui meie kunstnikud meie külaelust üle lähevad ja aineid meie intelligentsi elust valivad, tohiks üks nendest iseenele pettustest olla, mida just Vilde omas näidendis naeruvääriliseks teeb. Meie intelligents on alles madalal astmel. Tema praegu väga võõra mõju all seisev hingeelu suudab vaevalt teisi rahvaid huvitada, midagi kõrgemalt pakkuda. Võrdlemisi rikas ja kõrgel on aga meie küla. Seal on ka terve meie algupärasus. Ma olen selles arvamises, et kui meil kirjanduses midagi tõesti kõrget kunstiväärtuslist peaks loodama, mis nii palavalt igatsetud tähelepanemist Lääne-Euroopas peaks äratama, siis niisugune toode oma aine poolest vististe meie liht külaelust pärit saab olema ehk vähemalt sellega ligidases ühenduses seisma.

Meie uuemas kirjanduses ei puudu ju enam ained meie intelligentsi elust. Nad ei ole meid endidki suutnud tõsiselt soojendada, mis siis veel väljamaast kõneleda“ (114).

Selle aine on Vilde töötanud ümber järgmiselt:

„Sander... Aga ma unustasin hoopis: jutu tegevusepaik — kus see sul on? Ometi külas ikka?

Piibeleht. Külan ja liinan.

Sander. Linnas kah? Mistarvis linnas?

Piibeleht. Tskae — jälle viga!

Sander. See on tõesti viga. Kas sa siis meie kõige uuemat kirjandusevoolu ei tunne? Mis on kirjanikul linnaga tegemist! Mis kunstiväärilist ainet saab ta linnast! Keda huvitab linnainimese madal hingeelu! — Kirjanik peab jääma külasse, kulla mees! Ainult porsil elab luule, ainult vommil sigib suur idee, kõik meie omapärasus on laudas ja aganikus!

Piibeleht. Hm — see on siss küll halvasti. Miu päätegelasel saab külast villand — läheb linnast kultuuri otsima.

Sander. Linnast kultuuri? — Siis ta mehike on eksiteel! Otse vastupidi oleks õige! — Kuule, sõber, ehk saaksid sedagi pisut parandada. Sest hea oleks ju, kui me kõvasti läbi lööksime — kõvasti, Tiit!

Piibeleht. Mmja — tu parandamine kipub aga liiga keeruliseks minema — viimati tuleb suutuks uus jutt kirjutada, ja see ei saaks proua terminiks peräkõrd valmis.

Sander. Hm — sul on õigus. Ajame siis vähemaga läbi. Tulevase töö teeme enam aja nõuete järele. — Aga kas tead? Lisa paar lehekülge lõppu juure: lase meie kangelast linnakultuuri peale sülitada ja külasse tagasi minna!“ („Pisuh.“ Kog. t. XXXII, lk. 33—34.)

1913.

Viimast aastat teostub auhindamine 1913. aastal ilmunud ilukirjanduse kohta.

114) A. Jürgenstein, Tabamata ime. Eduard Vilde nelja vaatusega näidend... „E. Kirj.“ 1913, lk. 35.

Raha seks otstarbeks hangitakse rahaasutistelt, kuhu läkitatakse palvekirju, et nad puhaskasu jaotamisel ka Seltsi meeles peaksid¹¹⁵⁾. Kogusummas antakse žürii käsutada 350 rubla, selle hulgas ka „Postimehe“ poolt antud 100 rubla¹¹⁶⁾. Arvestades eelmise aasta konflikti peetakse tarvilikuks tõsta žürii liikmete arvu kolmelt viiele. Liikmete arvu tõstmise mõtet avaldas Jürgenstein juba 1913. a. veebruaris: „Toimekond peaks edaspidi viieliikmeline olema ja karakterite poolest enam stabiilset näitama“¹¹⁷⁾.

Eestseisuse koosolekul paneb O. Kallas ette valida senisele kolmele lisaks kaks. Eestseisus peatub isikuid läbi arutades H. Raudsepa ja V. Grünthali juures¹¹⁸⁾. Hiljem valitakse Grünthali asemele Joh. Aavik¹¹⁹⁾, Raudsepa asemele M. Kampmann¹²⁰⁾.

Seekordne auhindamine ei toonud endaga küll kaasa nii suurt konflikti kui eelmine, kuid kõik ei läinud siiski üksmeelselt.

2. veebruaril 1914 kuulutatakse välja auhindamise tulemused. Auhinnakomisjon on jaotanud 350 rubla järgmiselt: G. Suitsule 125 rubla, E. Vildele 100 rubla, O. Lutsule 75 rubla, J. Mändmetsale 50 rubla.

Põhjendused: „Gustav Suits on omas „Tuulemaas“ uusi avaldamisekujusid leidnud, mis meie luulet maitse, vormi kui ka ainete valiku poolest enne kättesaamata kõrgusele on tõstnud, kusjuures palju luuletusi jäädava väärtusega on.

Eduard Vilde paremad tööd tema „Jutustustes“ on nii hästi kompositsiooni kui tihendatud ja peenendatud stiili poolest tähelepanevamad Eestis. Ka on elavad kujud, vaimukad dialogid ja edenemine draama tehnikas tema näidendis „Pisuhännas“ meie näitekirjanduse rikastuseks.

O. Luts on meie kaks ühevaatuslist annud, „Kapsapää“ ja „Pärijad“, mis silmapaistvad on ülemeelikult tabatud maaelu psühologia, teravalt kuulnud rahvakeele ja humoristilises valguses nähtud kujude poolest.

J. Mändmets on omas „Isa talus“ keele ja stiili poolest kõrgemale kunsti astmele püüdnud ja koduluulet ja maaelu tunnet lihtsalt, preentsionita viisil, aga soojusega edasi annud.

Joh. Aavik, Aino Kallas, K. H. Hindrey, M. Kampmann“¹²¹⁾.

Algul selle otsusega ühinenud Aavik võtab oma allkirja tagasi ja asub oma endisele, komisjoni koosolekul avaldatud seisukohale, „et Vilde „Pisuhänd“ ja „Jutustused“ kokku mitte sugugi nõrgemad ei ole kui Suitsu „Tuulemaa“ ja sellepärast ühekõrguselt peaks hinnatama“¹²²⁾.

115) Eests. prot. 14. jaan. 1914, § 4.

116) Eests. prot. 2. jaan. 1914, § 3.

117) Jürgenstein Reimanile 16. veebr. 1913. EKS-i Väikekogud 10.

118) Eests. prot. 19. aug. 1913, § 1.

119) EKS-i aastar. 1913, lk. 23.

120) Eests. prot. 16. nov. 1913, § 13.

121) E. Kirj. 1914, lk. 70—71.

122) Sealsamas, lk. 71.

Ka eestseisus ei pea žürii otsust Vilde-osas põhjendatuks ja nõuab ligemat selgitust.

Eestseisus on komisjoni otsusega ühes nõus, aga et Vilde on avalikult seletanud, et ta oma töid E. K. S. auhindamiseks ei luba, siis tuleks tähendada, mispärast on Vilde töid vastu ta tahtmist arutatud. „Soovitav oleks ka, kui auhinna komisjon mitmel ajal ilmunud tööde kogude hindamise põhjusemõtteid üles annaks“¹²³).

Arusaadavalt puudutab viimane nõue Vilde „Jutustusi“. Auhinnatoimkond vastab, et ta pole saanud Vildelt ametlikku kirja, milles ta oma tööde arvustamise ära keelab. Ja edasi:

„Päälegi ei oleks auhinnamõistjate komisjoni ülesandeks kirjanikude tujuavaldusi, eelarvamisi või tüliasju arvesse ja seletamise alla võtta. Auhinnamõistjate ainsaks ülesandeks on iga-aastast kirjanduslist produktsiooni tema väärtuse järele hinnata.

Iga-aastase produktsiooni all mõistab auhinnamõistjate komisjon seda, mis iga aasta ühe või teise kirjaniku poolt raamatu kujul esimest korda on ilmunud. Ainult niiviisi võib ülevaadet kirjaniku töö kohta saada. Muidu peaks auhinnamõistjate komisjon ka kõiki töösid, mis ajakirjanduses ja kuukirjades ilmuvad, või mitme autori teoseid sisaldavaid raamatuid arvesse võtma. Kuigi auhinnamõistjate komisjon niisugust võimalust üsna erakorralistel juhtumistel silmas peab, arvab ta siiski, et üleüldiselt maksvas põhjusemõttes, esimest korda raamatu kujul ilmunud kirjaniku teost hinnata, sel korral taganeda mingit põhjust ei olnud“¹²⁴).

Saanud selle vastuse, kinnitab eestseisus lõplikult toimkonna otsuse¹²⁵).

Selleaastastki auhinda ei võtnud Vilde vastu. Ta teatas, et tema „nüüdist ega tulevikus temale Eesti Kirjanduse Seltsilt vahest määratavaid auhindasid mitte vastu ei võta“¹²⁶). Põhjuseks olid siin muidugi eelmisel aastal sassi läinud vahekorrad Eesti Kirjanduse Seltsiga, eriti asjaolu, et isikud, kes eelmisel aastal olid tegevad tema ümber tekkinud sekeldustes, nüüd jälle kuulusid auhinnakomisjoni ja eestseisusse¹²⁷). Tal oli kadunud usaldus koguni terve kodumaise kirjanduselu vastu. Jäeti ju ka Eestimaa Rahvahariduse Seltsi Kirjanduse Haruseltsi auhindamiselt tema „Jutustused“ kombinatsioonidega välja, „Pisuhänd“ aga tembeldati kirjanduslikult väärtusetuks¹²⁸). Sellest auhindamisest on Vildele jäänud mulje, et Kirjanduse Haruseltsi auhinnakomisjon ei ole käinud kirjanduskunstiliste põhimõtete järgi. Sellepärast ta teatab:

123) Sealsamas, lk. 71.

124) E. Kirj. 1914, lk. 72.

125) Sealsamas, lk. 72.

126) Eests. prot. 14. mail 1914, § 5.

127) Vrd. Vilde Veskile 1917 (vt. lk. 508).

128) Linde Vildele 5. veebr. 1914. Vilde 2,25.

EKS-i auhinnad 1908—1913.

Aeg	Auhinna saajad	Teosed	Auhinna liik	Summa rubla-des	Žürii koosseis
1908	Fr. Tuglas	Novellikogu „Kahekesi“, eriti novell „Suveöö armastus“	Auhind	100	A. Jürgenstein K. Menning G. Suits
	A. H. Tammsaare	Novell „Pikad sammud“	Auhind	70	
	V. Ridala	„Villem Grünthali laulud“	Auhind	30	
1909	A. H. Tammsaare	Novell „Noored hinged“	Ergutusauhind	100	K. A. Hindrey A. Jürgenstein Aino Kallas G. E. Luiga
	Juhan Liiv	„Luuletused“ (iluväljaandes)	Ergutusauhind	100	
	Jaan Lintrop	Novellikogu „Igapäevane elu“	Ergutusauhind	50	
	Fr. Tuglas	Arvustus „Eduard, Vilde ja Ernst Peterson“ („Noor-Eesti“ III alb.)	Erakordne tasu (auhind)	50	
1910	Mats Mõtslane	Novell „Kraavitajad“	Ergutusauhind	50	Aino Kallas J. Luiga G. Suits
	Ernst Enno	„Hallid laulud“	Ergutusauhind	50	
	Jaan Lintrop	Novellikogu „Nutt ja naer“	Ergutusauhind	50	
1911	Žürii ei	leidnud ühtki auhindamisväärset	teost		Aino Kallas J. Luiga G. Suits
1912	A. Kitzberg	Draama „Libahunt“	Auhind	150	K. A. Hindrey Aino Kallas J. Luiga
	Oskar Luts	„Kevade“ I	Ergutusauhind	50	
	Ed. Vilde	Nähtava edenemise eest viimasel ajal kompositsioonis, stiilis ja keeles	Toetusraha	150	
1913	Gustav Suits	„Tuulemaa“	Auhind	125	Joh. Aavik K. A. Hindrey Aino Kallas M. Kampmann
	Ed. Vilde	Novellikogu „Jutustused“ ja komöödia „Pisuhänd“	Auhind	100	
	Oskar Luts	Näidendid „Kapsapää“ ja „Pärijad“	Auhind	75	
	Jakob Mändmets	Novellikogu „Isa talus“	Auhind	50	

„Et mina oma töödega isikuistele või rühma-intrigikestele pinda ei taha anda, siis teatan seeläbi eestseisusele, et minu edaspidised teosed K. H. S. auhinnaõistmistel mitte enam ei võistle“¹²⁹).

Ka avalikkuses püsis umbusk Eesti Kirjanduse Seltsi vastu. Kui juhatuse esitas žüriile järelepärimise Vilde auhindamise asjus, kirjutas „Tallinna Teataja“:

„Eesti Kirjanduse Seltsis uued sekeldused Vilde pärast tulemas. Eesti Kirjanduse Seltsis on teist kord Eduard Vilde pärast sekeldused tulemas.

Auhinnakomisjon, kelle liikmeteks needsamad isikud, kes mineval aastalgi, ja nimelt J. Luiga, pr. Aino Kallas ja K. A. Hindrey ja peale selle uueste valitud liikmed J. Aavik ja M. Kampmann, on 2. veebruaril koosoleku pidanud ja seal auhinnad järgmiselt ära jaganud: ...

Auhinnakomisjon on need otsused E. K. S. eestseisusele kinnitamiseks ette pannud. Eestseisus ei ole auhinna määramisega rahul olnud, nimelt sellega, et Vildele „Jutustuste“ eest auhind antud.

Lähemal ajal astuda auhinnakomisjon eestseisuse protesti ja oma otsuste läbivaatamiseks uueste kokku.

Saame näha, kas komisjon oma otsuse see aasta ka muudab“¹³⁰).

Ka Seltsi tegelaskond on muutunud hellaks, nagu nähtub uue esimehe J. Kõpu ühest kirjust Jürgensteinile¹³¹).

Seekordne auhindamine enesega siiski muid „skandaale“ kaasa ei toonud. See oli ka ühtlasi viimaseks auhindamiseks Eesti Kirjanduse Seltsi poolt.

U e e s t i e l u s t a m i s k a t s e d .

1913. aastaga katkes auhindamine. Vahele tuli Maailmasõda. Nagu selgub tegelaste toleaegeest kirjavahetusest, soikus kogu Seltsi tegevus. Majanduslikudki väljavaated muutusid kasinaks. Eestseisus esitab asemikkudekogule 2. jaanuaril 1915 otsuse auhindu 1914. aasta ilukirjanduse eest nüüd mitte määrata, sest et ilukirjanduslikke teoseid aruande-aasta jooksul vähe on ilmunud ja rahalised väljaminekud Seltsile praegusel erakordsel ajal raskusi tekitaksid. Selle asemel loodetakse aasta pärast mõlema viimase aasta toodangut üheskoos auhindamisele võtta, kusjuures auhindadele siis suurem summa tuleks määrata. Selle vastu räägivad Aino Kallas ja K. Leetberg, kuid asemikkudekogu ühineb eestseisuse seisukohaga¹³²).

Aasta pärast ei paranenud olud põrmugi, pigem halvenesid. Sõda, mille lõppu seks ajaks loodeti, kestis edasi. Sõjaga halvenesid ka majanduslikud olud üha enam. Eestseisus esitas ase-

129) Vilde Eestim. Rahvahar. S. Kirj. Haruseltsi eestseisusele 27. (13.) okt. 1914 (ärakiri). Vilde 1,3.

130) Tall. Teat. 10. (23.) veebr. 1914, nr. 33, lk. 3.

131) Kõpp Jürgensteinile 11. veebr. 1914. Jürgenstein 5,40.

132) EKS-i asemikkudekogu XXXIV koosolek, 2. jaan. 1915, § 4. EKS-i aastar. 1914, lk. 45.

mikkudekogule ettepaneku: „Et kirjandusliste auhindade jagamise asjus needsamad rasked olud valitsevad, mis aasta eestki, siis paneb eestseisus Asemikkude kogule ette auhindu 1915 a. kirjanduse eest mitte välja anda“¹³³).

1916. aastal ilmus mõnigi silmapaistev teos (Vilde „Mäeküla piimamees“). Eestseisusel oli ikka südamel katkenud auhindamise asi. Ta esitas selle kohta asemikkudekogule ettepaneku, mis võeti vastu järgmisel kujul:

„Heakskiitmist leiab seltsi eestseisuse ettepanek, et selts paremaile 1914., 1915. ja 1916. aastal ilmunud algupärastele ilukirjanduselistele töödele auhinnad annaks. Omalt poolt määrab selts auhindadeks 300 rbl., lootes, et helled käed seda summa veel suurendavad. Otsuse teostamine jääb eestseisuse hooleks“¹³⁴).

Eestseisus asuski otsuse teostamisele. Moodustati žürii, kuulati maad Vilde juures, kelle „Mäeküla piimamees“ oleks moodustanud tüsedama auhinnatava teose¹³⁵). Märtsirevolutsiooni puhkemise järel muutusid aga olukorrad uuesti ja huvid kandusid mujale. Kavatsesetav auhindamine jäi jälle teostamata. Hiljem pole Eesti Kirjanduse Selts sel alal enam katsetanud.

(Lõpp.)

Ed. Laugaste.

KIRJANDUSE ÜLEVAADE.

Helmi Põld: **Sõdurikast**. Roman. Redigeerinud Kai Põld. Kaanejoonise kavand Anne-Reet Põllult. Noor-Eesti Kirjastus, Tartu, 1937. 214 lk. Hind 2 krooni.

See on huvitav katse anda ilukirjanduslikus vormis väike väljalõige laialdasest perekonna-kroonikast. Esiisalt päritud vana raudvitsadega kast äratab autoris soovi rekonstrueerida perekondlikes suulisel pärimusis edasi elavaid sündmusi ammu surnud esiisa elust. Oma ülesandele pühendub autor suure hoole ja armastusega. Seda hoolt ja armastust tahaks eriti rõhutada, sest kahjuks kiputakse meil liiga sageli kirjanduslikke tooteid avalikkuse ette saatma kompositsiooniliselt läbi töötamata, lõplikult viimistlemata, lohaka ruttamise jälgi kandvaina. Hoole ning armastusega oma ülesande vastu seltsib asjalikkus sõnaliste vahendite käsitlemisel; intelligentselt asjalik on teose stiil kitsamas mõttes, aga ka kogu sündmustiku ülesehitus ja sellesse suhtumine. Autor ei püüa rohkem pakkuda, kui ainstik võimaldab, ega taha usutavuse kulul hiilata väliste efektidega. Sümpaatselt mõjub seik, et iga üksikasja tõepärasust dokumenteeritakse viiepega vastavale allikale (asjaosaliste mälestused, väljavõtted revisjonikirjadest ja kirikuraamatuid või mõisnike perekonnaraamatuid). See süvendab muljet, et tegemist on väljalõikega tõeliste inimeste tõelisest elust. Ei saa mainimata jätta, et autor talle isiklikult lähedal seisvaise tegelasisse suhtub küll pieteedi ja enesestmõistetava osavõtuga, kuid ilma segava sentimentaalsuseta.

---

133) Eests. prot. 4. jaan. 1916, § 2.

134) EKS-i asem.-kogu XXXVIII koosolek, 7. jaan. 1917, § 6. EKS-i aastar. 1916, lk. 43.

135) Veski Vildele 1917 (vt. lk. 507—508).

Miljöö-kirjeldused on usutavad nii seal, kus tegemist on suurlinna- ja mõisaeluga, kui ka seal, kus kujutatakse teoorjade kehva elu. Ainult viimaste kõnekeel on liialt tänapäevane.

Asjata on „Sõdurikast“ tiitellehel nimetatud romaaniks, milleni teos oma olemuselt ega laadilt ei ulatu. Nimetus romaan võib tekitada ootusi, mis ei lase õigesti hinnata neid väärtusi, mida teos sisaldab ja mille pärast seda maksab lugeda. Autor on ilmselt võimeline kirjutama kultuuriloolise väärtusega kroonikalaadilisi asju; jääb vaid soovida, et ta oma võimeid edaspidi rakendaks uute ja laialuluslikumate ülesannete teenistusse. „Sõdurikasti“ keskkuju ja sündmustik kajastavad liiga ühekülgiselt eestlase omaaegset õigusteta orjaseisundit, kujutavad ainult masendavat võimetust, vihaleärritavat sõltuvust, — kõike seda, mida me tahame unustada, mille meenutamine meid edasi ei vii. Tahaks näha sama tegelast ülesehitavas töös, tahaks tõeliste inimeste elust võetud faktide najal jälgida, kuidas õigusteta ori hakkas omandama iseteadvust ja rühkima inimese seisukohale.

M. Sillaots.

Richard Roht: *Suvised rõõmud*. Jutustus noorsoole. Noor-Eesti Kirjastus, Tartu, 1936. 264 lk. Hind 3 kr. 50 s.

Siirdumine emakese-maa juurde ja tung looduse paljutöötavasse rüppe on Rohule varemgi andnud ainet kirjutamiseks. See on kujunenud Rohu üheks kirjanduslikuks traditsiooniks ja omamoodi usutunnistuseks, mille eest ta võitleb. Ta teab oma nõrkusi ning tundeid maa vastu ja istub neid teistesegi — sageli liigagi suurel määral.

Rohu raamatus kõik tegelased on juba maast madalast varustatud tähelepanuvääriivate positiivsete omadustega. Tegelaste elujaatavast ja ülekaalukalt positiivsest loomusest olenevalt kujuneb ka teose tegevustik. Need pealinn keskkooliõpilased, kes kevadel klassitoas ereda päikese paistes ei haudu mitte plaane sellest, kuidas minna sadamasse võõraid laevu vaatama jne., on ilusate soovidega lapsed: nad unistavad ja teevad kavatsusi ainult sellest, kuidas pääseda suveks linnast mõneks kuuks välja matkama ja elama vaba looduse keskele, kuhugi maa südamesse, sest et linn kõige oma hiilgusega ei suuda neile pakkuda midagi. Ja laste tung maa poole leiabki lõpuks rahuldust. Lõuna-Eesti ilusate metsade ja järvede keskele liiatakse telk üles ja elatakse (kaks poissi ja kaks tütarlast) päris õnnelikult ja seiklusrohket laagrielu. Hiljem jätkub see tore suvitamine veel lähedases „tondilossis“ — mahajäetud metsaraiujate-majas. Paistab, et lastele on need päris ilusad päevad niisuguses erakordses ümbruses. Ka kirjanikule langeb siin otse iseendast rüppe mitmesuguste võimaluste maailm, mida vaja ainult kasutada ja suruda kunstiteose raamidesse.

Et teada saada, kuidas raamat meeldib neile, kellele ta on otseselt määratud, lasksin teose läbi lugeda ka mitmel keskkooliõpilasel. Nende vastus oli nagu ühest suust — raamat on liiga venitatud ja ühetooniline. Ja tõepoolest paistabki, et Roht pole siin igal pool vaevaks võtnud olukordadesse sisse elada ning sisse tunda. Ka tegelased kannatavad teatud ähmasuse all, sest keegi neist (vahest ainult Eedi metsavahimajast) pole joonistatud eriti teravate joontega. Üks tegelasist — Kaarel Suurorg, keda koolis kutsutakse Kaarel Kaheteistkümnendaks ja Raudpeaks, ei näita küll kusagil, et ta neid nimetusi ka tegelikult vääraks. Lisaks on ta aga viieteistkümnenda-aastase poisikese kohta liiga targa jutuga, rääkides kaaslastele: „Abstraktne nõupidamine ei vii sind kaugemale, kui sel kõigel puudub reaalne alus. Mina olen nende probleemide kallal niipalju juurelnud, et...“ (lk. 17). Niisuguseid tarku sõnu kuuleme teistegi õpilaste suust. Elus sellised noored poisid-tüdrukud aga niivõrd tähtsa tooniga ei räägi.

Hugo Viires.

Eesti novelle saksa keeles.

Eesti kirjanduse tutvustamise küsimus välismaile on muutunud viimase aja järjest aktuaalsemaks ja aktuaalsemaks. Mõnede organisatsioonide ja mõningate asjast nii või teisiti huvitatud üksikisikute pingutuste tulemusena on viimaste aastate jooksul võinud ilmuda küllaltki tähelepandav hulk tutvustavaid artikleid ja teoste tõlkeid nii lähemate naabrite kui ka kaugemate suurrahvaste keeltes. Nii ilmus äsjagi Eesti Pen-klubi algatusel ja hoolitsusel Pariisis prantsuskeelne eesti novelliantoloogia, raamat, mis tohiks meie kirjanduse seniste propagandasavutiste tagapõhjal tähistada omaette suursündmust. Seda kõike on tehtud paljude säärase raskuste ja takistuste kiuste, millest kõrvalseisjal ei saa täies ulatuses olla aimugi. Tihti peale ei ole tulnud maadelda mitte ainult suurrahvaste umbusuga väikerahva kirjanduse vastu ja raskustega selliste tõlkijate leidmisel, kes võrdse stiilitundega valdaksid niihästi eesti kui ka mõnd võõrkeelt, — vaid küllaltki sekeldusi on sageli toonud kodune väiklus oma kallaletungidega, kui mõnd kirjanikku on tõstetud rohkem esile kui teist, kui mõnd teost on asunud tõlkima enne teist. Isegi neid väheseid võimalikke toetusi, mida puhtideelistel alustel valminud käsikirjade trükkitoimetamiseks on siit-sealt palatud, on haavunud väiklus mõnel juhul püüdnud kas võimatuks teha või kõrvale juhtida.

Neid tingimusi arvestades tuleb igati tervitavaks hinnata kavatsust eesti kirjanduse välispropagandat süsteemipäraselt teostama hakata küllaldase riikliku toetuse najal mõne kultuurasutise juures. Seni aga, kuni see kavatsus pole veel teoks saanud, on igatahes suure kultuurihuvi ja ka ohvrimeele märgiks see, et paar erakirjastust omal riisikol on loonud meil saksakeelsed eesti kirjanduse tõlkesarjad. Nimelt on Tartus J. G. Krügeri kirjastus 1935. aastast alates kuni praeguseni avaldanud juba kolm maitsekat viihu eesti novelle sarjas „Estnische Reihe“ ja kirjastus „Varak“ Tallinnas 1936. a. ühe vihu „Estnische Literatur“-nimelisest tõlkeseeriast. J. G. Krügeri kirjastuse „Estnische Reihe“ sisaldab oma tänini ilmunud vihkudes Fr. Tuglase novellid „Maailma lõpus“, „Inimese vari“, „Popi ja Huhuu“ ning A. Kivika „Suure vee ajal“ ja „Sookaelad“. Ühtlasi on sel kirjastusel ettevalmistusel ning ilmuvad vahest juba lähemas tulevikus peatükid J. Semperi reisikirjadest ja valimik G. Suitsu luuletusi. „Varaku“ sarja senine vihk sisaldab üheainsa novelli, nimelt A. H. Tammsaare „Põialpoisi“.

Eesti novellikirjanduse tutvustamist võõraile sisse juhatada kõigepealt Fr. Tuglase novellide tõlkimisega on kahtlemata õnnelik mõte, eriti kui võõra tähelepanu tahetakse juhtida eeskätt saavutistele meie novellitehnika alal. Samuti on ka kindlasti Tuglase novellidest kõige esinduslikumad just need, mis on aset leidnud J. G. Krügeri sarjas. „Popi ja Huhuu“, „Maailma lõpus“ ja „Inimese vari“ — nii kaldub Tuglase novellide paremiku reastama ka suurem osa meie kirjanduslikust publikust ja „Popi ja Huhuu“ tõstetakse Tuglase teoste hulgas esikohale koolideski. Tõlgete kaudu saadud mulje järgi tahaks aga neid Tuglase novelle järjestada otse vastupidiselt kujunenud järjekorrale. „Popi ja Huhuu“ stilisatsioon ei tundu ammugi nii täiuslik olevat, kui seda näeme novellis „Maailma lõpus“, ja omakorda viimase fantastilist maailma ei näi valitsevat mitte nii ranged sellele maailmale vastavad erilised seadused kui „Inimese varjus“. Aga viimane ei kerki tõlkes esile mitte ainult oma kunstilise täiuslikkusega, vaid saavutab arvatavasti tugevama mõju ka välismaise lugeja silmis oma suurema tõelisuseläheduse tõttu. Sest suur hulk tõlgete lugejaist igal maal ilmsesti otsib tõlkeist neile võõrast eksootikat, kuid igatahes mitte säärest eksootikat, nagu näeme novellis „Maailma lõpus“, vaid vastava maa ja rahva reaalset eksootikat.

Tuglase novellide fantastilist eksootikat tasakaalustavad J. G. Krügeri sarjas õnnelikult A. Kivika novellid neis kujutatavate puhteestiliste

olude omapärasusega. Pärnu jõe luhtade eralduses arenev primitiivsete hingede armuheitus ja surmakrampideski oma maalapi uhkusest trotslik raba-asunik pakuvad omast kohast huvitavat eksootikat meile enestelegi.

Nii Tuglasele kui ka Kivikale on sissejuhatavad sõnad öelnud A. Oras ja vähemalt Tuglase novellidele nii hästi, et see täiendab meie omagi kirjandusliku publiku teadmisi mõne huvitava detaili võrra. Kõik tõlked selles sarjas on valmistanud Friedrich Schwarz, mida kaugemale, seda suurema vilumuse ja osavusega. Aga üldisest täpsusest ja ilmsest hoolikusest hoolimata näib eriti novelli „Maailma lõpus“ puhul, et etteheited, mida Tuglasele nende tõlgete najal võiks teha ettemääratud stilisatsioonisuunast paigutises väljalangemises, vähemalt osalt on tulnud tõlkija tähelepanematusel. Nii ei sobi vähemalt nende ridade kirjutaja arvates mitte kuidagi Tuglase stilisatsioonilaadi, kui tõlkida „roolipuu“ — „Steuerrad“ või „sõdur“ — „Soldat“ (pro „Krieger“). Need ja mõned muud analoogilised komistused ei saa siiski tõlgete üldiselt korralikule iseloomule suuremas ulatuses kahjustavaks. Ja eriti Kivika novellide tõlked ei ole mitte ükski hästi loetavad, vaid ka autori stiili-iseloomu küllalt hästi tabavad.

Kergesti loetav on ka „Varaku“ kirjastatud ja B. Linde eessõnaga varustatud A. H. Tammsaare „Pöialpoiss“, see on koguni paremini loetav kui algupärand. Siis aga selgubki, et novelli on tõlkes mõnes venivamas osas väga tublisti kärbitud ja sõnastusegi poolest muudetud. Kahjuks on aga jäetud märkimata, kas kärped ja parandused on tehtud autori või tõlkija poolt, samuti nagu on jäänud märkimata ka see, kes on tõlkija. Tõlgitud ja tööteldud kujul karakteriseerib „Pöialpoiss“ Tammsaare laadi võrdlemisi hästi. Igatahes saab välislugejagi aimusele Tammsaare tihti otse dostojevskilikult julmast huvist psühholoogilise detaili vastu, ta kalduvusest iga nähtust asetada looduslooliste, ajalooliste ja muude kogemuste ristvalgusse ja nii arendada vaatlust kas või kuni paradoksideni. Tammsaare kogusuurusest jääb aga selle tõlke lugejale siiski väga palju hoopis varju.

Igatahes võlgne meile kirjastustele tänu juba senistegi eesti kirjanduse propagandakatsete eest ja kui neil piisab huvi oma algatusi jätkata, siis kohustab see meid senisest palju suurema tähelepanuga neid üritusi jälgima.

O. Urgart.

ÜLESKUTSE KOGUTEOSE „JAAN TÕNISSON“ ASJUS.

22. detsembril 1938. a. saab Jaan Tõnisson 70-aastaseks. Arvestades tema suureulatuslikku tegevust peaaegu kõigil meie avaliku elu aladel, on seltskonnas algatust leidnud mõte tähtsustada seda tähtpäeva vääri- liselt ja anda välja koguteos Jaan Tõnissoni elust ja tegevusest. Selle kavatsuse teostamiseks peeti märtsi lõpul s. a. Tartu linnapea kindral A. Tõnissoni juhatusel koosolek, kus moodustati 25-liikmeline komitee, kelle käes seisab ettevõtte organiseerimine. Komitee valis enda keskelt 5-liikmelise juhatuse, kuhu kuuluvad: kindral A. Tõnisson, K. Luik, K. E. Sööt, prof. H. Kruus ja J. Lill, 3-liikmelise rahandustoimkonna — koosseisus: J. Lill, A. Pakosta ja J. Piiraja ning 6-liikmelise koguteose toimetuse, mille koosseisu kuuluvad: prof. J. Köpp, prof. H. Kruus, prof. P. Tarvel, J. Roos, Fr. Tuglas ja A. Tõllaspea.

See kolleegium juhib koguteose toimetamist eesotsas selle juhataja prof. H. Kruusiga. Koguteose toimetajaks on J. Roos ja toimetuse sekretäriks Agu Põld.

Koguteos „Jaan Tõnisson“ koosneks kahest osast — uurimuslikust ja memuaarilisest. Mõlemad osad oleksid ligikaudu võrdse ulatusega ja moodustaksid kokku umbes 550 lk. teksti. Raamat ilmuks suures kaustas, heal paberil ja rikkalikult illustreerituna. Sellisena see aga ei peaks kujunema ainuüksi juubeliraamatuks, vaid ka tõsise teadusliku väärtusega teoseks, milles oleksid tähistatud ja selgitatud J. Tõnissoni elu ja tegevuse põhilised jooned. Koguteos oleks kollektiivne töö. Uurimusliku osa autoritena on ette nähtud meie parimad asjatundjad. Memuaariline osa sisaldaks mälestusi J. Tõnissoni kaasaegseilt isikult.

Memuaaride saamiseks pöörduv koguteose toimetus kõigi poole, kellel on olnud kokkupuuteid J. Tõnissoniga, ja palub saata oma mälestusi, olgu need kokkupuuted vana tegelasega esinenud siis kas idees või töös, kooskõlalises tegevuses või vastastikusel võitluses, sõpruses või vaenus jne. Et memuaarides valitseks süsteemipärasus, siis võiks neid kirjutada kas J. Tõnissoni elus ja tegevuses esinevate aja järkude raamides või tema tegevusalade alusel või veel mõne kolmanda süsteemi põhjal.

Mälestustes tuleks erilist tähelepanu pöörata isiklikele kokkupuutele J. Tõnissoniga, tema isiku tegevuse, tema energia ja töötahte iseloomustamisele ning tema mõju hindamisele ühel või teisel alal eesti elus. Kuid mitte suurile joonile üksi pole tähtis tähelepanu pöörata, vaid ka pisiasjadele ja üksiknähtustele, mis võiksid J. Tõnissoni isikut ja tööd kõigekülgselt valgustada.

Peale mälestuste palub koguteose toimetus saata veel kirjavahetusi J. Tõnissoniga, tema tegevusse puutuvaid dokumente, päevikuid, väljavõtteid protokollidest, ülesvõtteid J. Tõnissonist jne.

Materjalid, mis ei mahu koguteosesse, säilitatakse sellekohases arhiivis, mis antakse hoiule Eesti Kultuuriloolise Arhiivi. Selles hoiatakse alal ka koguteoses avaldatavate materjalide käsikirjad.

Mälestused ja kirjutised palub toimetus kirjutada lehe ühele küljele, teha seda tindiga ja leheküljed nummerdada.

Memuaarid ja kõik muudki materjalid palutakse saata hiljemalt 1. jaanuariks 1938. a. toimetusele järgmisel aadressil: Koguteose „Jaan Tõnisson“ toimetus, Aia 19, Tartu. Sinna palutakse aadressida ka kõik kirjad, mis puutuvad koguteosesse, samuti pöörduda sinna vajaduse korral ka isiklikult.

Toimetuse kolleegiumi juhataja prof. H. K r u u s.

Toimetaja J. R o o s.

Toimetuse sekretär A. P ö l d.

„Eesti raamatute üldnimestiku“ asjus.

Käesoleva aasta „Eesti Kirjanduse“ 7.—9. numbris algas ilmumist uus köide „Eesti raamatute üldnimestik 1937—1939“. 10. numbrist alates lõpetatakse „Eesti raamatute üldnimestik 1934—1936“, mis ilmub müügile eri köites, ja siis jätkub jälle 1937.—1939. a. köide.